

Prošlost u sadašnjosti: vrijeme i narativ o balkanskim ratovima u medijskoj industriji i međunarodnoj politici

Prevod

[https://doi.org/10.7251/SIN2202007A327\(100\):94\(4-12\)1913/1913](https://doi.org/10.7251/SIN2202007A327(100):94(4-12)1913/1913)

Kontakt:

Albert Doja
albert.doja@univ-lille.fr

Izvornik:

Abazi, E. & Doja, A. (2017). The past in the present: time and narrative of Balkan wars in media industry and international politics. *Third World Quarterly*, 38(4), 1012-1042. <https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1191345f>.

Enika Abazi¹, Albert Doja²

¹ Pariski institut za istraživanje mira, Pariz, Francuska

² Univerzitet u Lilu, Institut za sociologiju i antropologiju, Lil, Francuska

U ovom članku istražujemo različite forme putopisa, medijskih izvještaja, diplomatskih zapisa, politika, istinosnih tvrdnji i svjedočanstava eksperata u kojima su različite narativne perspektive o balkanskim ratovima, kako starim (1912–1913) tako i novim (1991–1999), bile najevidentnije. Tvrdimo da su načini na koje su ove perspektive ukorijenjene u različitim vremenima i istorizacijama rezultovali u konstruisanju opšteprihvaćenih i zastarjelih predstava. U praktičnom smislu, istražujemo nekoliko obrazaca narativa koji su vodili senzacionalizmu medijske industrije i esencijalizaciji kolektivnog pamćenja. Uzeti zajedno, kao opšta odlika savremene politike i analize u dominantnom međunarodnom mišljenju, politici i nauci, ovi narativni obrasci pokazuju da se istorijsko znanje prenosi na načine koji stvaraju sadašnjost i predstavljaju izvještaje o drugoj prošlosti, kao i da se kolektivna vjerovanja aktera međunarodne zajednice konstruišu kao medijski događaji i javne hegemonističke predstave. Cilj nam je pokazati na koji način se određeni trenuci prekida istoricizuju i posljedično koriste i zloupotrebljavaju za anahronistično predstavljanje jugoistočne Evrope.

Ključne riječi:

Balkanski ratovi 1912–1913, jugoslovenski konflikti 1990-ih, senzacionalizam, esencijalizam, anahronizam, balkanski stereotip, jugoistočna Evropa.

Uvod

Osnovni cilj ovog rada je pristupiti dominantnim narativima o balkanskim ratovima, od 1912–1913. godine do jugoslovenskih konflikata 1990-ih, sa kritičkom sviješću koja može pružiti novu perspektivu o narativnom nasljeđu koje je mučilo jugoistočnu Evropu u međunarodnim reprezentacijama.¹ Naš primarni

¹ Značenje i ulogu međunarodne reprezentacije kao kulturnog sistema međunarodnog društva detaljnije istražujemo na drugom mjestu: (Abazi & Doja, 2016b).

interes usmjeren je na politike znanja koje nadilaze narative o balkanskim ratovima i fokusiraju se na socijalnu konstrukciju objektivne istorije i međunarodne hegemonijske predstave jugoistočne Evrope.

Fokus naše analize je na znanju koje je proizvedeno o balkanskim ratovima od 1910-ih do 1990-ih i konkretnim odnosima između tih oblika znanja i političkih praksi u odnosu na jugoistočnu Evropu kao cjelinu. Sociologija znanja nije uobičajen pratilac politikologiji i teoriji međunarodnih odnosa. Ipak, jasno je da su određeni tipovi znanja o balkanskim ratovima, kao što je to slučaj sa jugoslovenskim sukobima (Cushman, 2004, p. 8), imali odlučan i nezavisan uticaj na ishode ratova kao i na međunarodne predstave jugoistočne Evrope. Zadatak svake sociologije znanja nije da odrekne mogućnost apsolutne istine već, kao što je insistirao Karl Mannheim, da poveća mogućnost objektivnosti u potrazi za znanjem. Problem nije kako možemo doći do „neperspektivističke slike“ događaja, prirode rata i nasilja ili etničke i religiozne pripadnosti u jugoistočnoj Evropi, „već kako se, jukstapozicioniranjem različitih gledišta, svaka perspektiva može prepoznati kao takva i na taj način postići novi nivo objektivnosti“ (Mannheim, 1954, p. 266).

U prethodnim decenijama svjedočili smo rastućem interesu za ulogu koju mediji igraju kao agenti stvaranja i izgradnje mira, a mala ali značajna grupa ljudi zastupala je razvoj mirovnog novinarstva. U isto vrijeme, ratna propaganda je popularna istraživačka tema na polju komunikologije i znatnu pažnju joj posvećuju istoričari, lingvisti, politikolozi, sociolozi i drugi istraživači (Connelly & Welch, 2005; Baines & O’Shaughnessy, 2013; D’Almeida, 2013; Welch, 2014). Od početaka ere masovnih medija do novijih pogleda na propagandni model proizvodnje javnog pristanka (Herman & Chomsky, 2002), komentatori su pokazali kako se medijima može manipulirati da bi se stvorili genocidni režimi i upitne vanjske politike. Pored toga, smatramo da kompleksni odnosi između medija i nasilnih konflikata mogu voditi određenim konstrukcijama hegemonijskih međunarodnih reprezentacija.

Na ovaj način, baveći se različitim narativima o balkanskim ratovima koji preveličavaju činjenice u potrazi za senzacionalističkim pričama i esencijalističkim sjećanjima, želimo pokazati načine na koje su kolektivna vjerovanja koja dijele članovi međunarodne zajednice konstruisana kao medijski događaji i javne predstave. Medijski događaji su konceptualizovani kao kolektivne akcije u kojima se inače izolovane individue i fragmentirane grupe ljudi nakratko integrišu u „zamišljenu zajednicu“ fokusiranjem njihove pažnje na jedan određeni događaj (Dayan & Katz, 1992). Većina literature o medijskim događajima koncentriše se na one događaje koji iskazuju snažna simbolička značenja, koja su uniformno dijeljena među brojnim društvenim akterima, poput medija, publike, javnih organizacija i političkih predstavnika. U tom smislu, ovi događaji imaju nekoliko odlika savremenih javnih rituala u dirkemovskom značenju tog pojma (Durkheim, 1960). Oslanjajući se na određene teme i slike, oni ciklično stvaraju osjećaj kolektivnog identiteta, zajedničke pripadnosti i moralnih vjerovanja. Periodično slaveći solidarnost jednih sa ranjivim drugima performativnošću patnje u medijima, ili svoje distance spram

nasilnih drugih preuveličavanjem činjenica u narativima, pojačavaju se veze među inače tek pojedinačnim članovima formalne, a ne iskušene međunarodne zajednice.

U mnogim slučajevima, društveni akteri mogu koncentrisati svoju pažnju na isti događaj ili krizu poput balkanskih ratova, a da pri tome ne dijele nužno isti interpretativni okvir. Drugim riječima, to da li su interpretacije različitih međunarodnih aktera relativno uniformne, treba istraživati kao zavisnu varijablu, umjesto postavljati kao apriornu karakteristiku medijskih događaja (Couldry et al., 2010). Stoga, ne samo da bismo trebali istražiti konsenzualnu prirodu medijskih događaja, već bismo u slučaju balkanskih ratova takođe trebali istražiti kako i zašto se oni uopšte razvijaju u samostalne medijske događaje. Smatramo da su narativi o balkanskim ratovima mogli služiti kao okidači za moralnu „kosmopolitsku viziju“ (Beck, 2004), što nam govori o nečemu mnogo većem nego samom uzroku dramatičnih nesreća koje nam pokušava saopštiti. Narativi nam mogu reći nešto o načinima na koje međunarodni akteri zamišljaju svijet van sebe, prije nego o njihovom znanju o događajima. Razlika između imaginacije i znanja važna je za razumijevanje iskrivljenosti predstava, jer na kraju može otkriti „meku moć rata“ koja doprinosi razvijanju nove doktrine međunarodne zajednice, pretvarajući međunarodne aktere u „ironične gledaoce“ ratova drugih ljudi (Chouliaraki, 2007; 2013).

S tim ciljem, posebnu pažnju posvećujemo tome kako se temporalnost i istoričnost prenose na načine koji stvaraju sadašnjost i reprezentuju narative druge prošlosti i kako se istorijsko znanje proizvodi u kontekstima balkanskih ratova, rezultat čega bi bilo osvještavanje o javnim predstavama jugoistočne Evrope u međunarodnoj zajednici. Ova perspektiva može doprinijeti rastućem interesu za različite forme istorizacije kroz istraživanje načina na koji se prošlost predstavlja, interpretira i kako se njome manipuliše da bi se objasnili i opravdali politički interesi današnjice.

Objekt moderne historiografije definisan je kao razdvajanje „prostora iskustva“ (*Erfahrungsraum*) od „horizonta očekivanja“ (*Erwartungshorizont*) ili, drugim riječima, kao fundamentalni raskid između prošlosti i budućnosti (Koselleck, 2002). Nasuprot tome, u slučaju balkanskih ratova, narativi prošlosti se često koriste kao alternativna istorija. U tom kontekstu, kao i u drugim, kolektivno pamćenje teži da premošćuje prošlost i budućnost, stvarajući korisnu prošlost za promjenjivu sadašnjost, čime se osvjetljava način na koji se prošlost zamišlja i predstavlja u vremenskom smislu. Konačno, ova konvergencija između temporalnosti i istoričnosti preoblikuje rat i nasilje u mnogim slučajevima problema u jugoistočnoj Evropi u „sekrecije istorije“ da bi se objasnili trenuci velikih prekida, oslobođenja, izgradnje nacija, raspada i slično. Ovakvi izvještaji namijenjeni su stvaranju gotovo koherentnog okvira za otkrivanje senzacionalnih događaja koji su bili „korišteni za razgraničavanje istorijskih perioda“ (Stewart, 2003, p. 481), kao i za utvrđivanje da li su napreci modernosti bili zaustavljeni. U ovom procesu, predeterminisani balkanski imaginarijum o socioekonomskoj i civilizacijskoj zaostalosti, etno-religijskoj mržnji i žestokoj agresivnosti djelovao je u odnosu na vjerovanja i predstave

iz prošlosti sa primjerenim vremenskim iskocima koji su vitalni za zamišljanje jugoistočne Evrope kao balkanskog drugog u Evropi.

U narednim odjeljcima, nakon kratke kontekstualizacije balkanskih ratova i jugoistočne Evrope, istraživaćemo različita narativna nasljeđa da bismo bolje razumjeli važnost diskursa različitih ideoloških i političkih interesa za konstruiranje međunarodnih hegemonističkih reprezentacija regiona. Različiti narativi o balkanskim ratovima obrađuju se u smislu senzacionalističkih priča koje tvrde da otkrivaju eksplanatorni model u takozvanoj nepromjenljivoj „balkanskoj prirodi“ koja navodno ostaje sklona međuetničkim genocidnim ratovima, i u smislu esencijalističkih pretpostavki koje su prošlu i sadašnju stvarnost jugoistočne Evrope iskrivile, postvarile i esencijalizovale kao nepromjenljive. Bez obzira na to da li ovi faktori djeluju samostalno ili u grupi, njihovi anahronistički argumenti mogu se uzeti kao cjelina sa stanovišta njihove zajedničke odlike da djeluju kao diskurzivni instrument uloženi interesa i potencijalno skrivenih namjera savremene politike i analize u dominantnim medijskim industrijama i međunarodnoj politici prema jugoistočnoj Evropi.

Zamišljeni balkanski ratovi

Međunarodne reprezentacije vezane za jugoistočni dio Evrope, ili Balkan, impregnirane su samom upotrebom izraza za označavanje regiona. Obje vrste označavanja, koje potiču iz geografskih ili istorijskih klasifikacija, „jugoistočna Evropa“ i „Balkan“, zloupotrijebljene su i obje su u nekom trenutku imale svoju pogrdnu komponentu. Čak je i izraz „jugoistočna Evropa“ u prošlosti mogao imati negativne konotacije sa dugotrajnim efektima (Todorova, 1997, p. 28). Oznake koje se koriste u političkim diskursima za označavanje jugoistočnog dijela Evrope vremenom su se promijenile, a svaka nova oznaka bila je neka vrsta eufemizma za prethodni termin, čiji je cilj uklanjanje ideoloških posljedica stereotipizacije u međunarodnim reprezentacijama (Petrovic, 2009, p. 28). Međutim, problem ne leži u oznakama, već u diskurzivnoj praksi pojmova.

U ovom radu koristimo pojam „jugoistočna Evropa“ kao prikladniji od pojma „Balkan“. Zaista, kao politički pojam, „jugoistočna Evropa“ nužno implicira da je jugoistočni dio Evrope obično integralni dio evropske istorije i politike. Shodno tome, problemi koji nastaju u ovom dijelu Evrope su evropski problemi, te rješenja tih problema moraju biti evropska rješenja. Moguće je da jugoistočna Evropa, kao što je pokazano u slučaju Albanije (Abazi, 2008a, pp. 229–235), umjesto da bude posmatrana kao izuzetak ili neobičan i ekstreman slučaj kvazi-evropskog društva, sada predstavlja evropsku normu i treba da bude teorijski integrisana u to kako se posmatra Evropa i kako ona posmatra samu sebe. Obično se jugoistočna Evropa često redefiniše u ovim pojmovima, uzimajući kao početnu tačku kulturne i društvene veze koje dopuštaju viđenje ovog pograničnog područja kao koherentne kompleksne cjeline kreativne istorije (Wachtel, 2008, p. 17). Ipak, u istorijskoj i literarnoj imaginaciji, region se uveliko vidi kao pomalo zastrašujući i neodređen

prostor „utonuo u rat“ od pada Osmanskog carstva do raspada Jugoslavije (Hall, 2010; 2014).

Rat i nasilje u jugoistočnoj Evropi postali su esencijalni izvor i trajna tema zapadnoevropskog interesovanja, jednako političkog kao i akademskog. Ipak, naučna literatura o balkanskim ratovima 1912–1913. ostala je nekompletna i epizodična iz brojnih razloga koje je zanimljivo kratko pomenuti da bi se bolje razumjela neka iskrivljivanja koja su moguće više doprinijela konstruisanju pojedinih međunarodnih reprezentacija regiona od drugih. Često smatrani dijelom takozvanog „istočnog pitanja“ (Anderson, 1966; Macfie, 1996), balkanski događaji su u evropskoj istoriji razmatrani u kontekstu diplomatskih i političkih problema u opadajućem Osmanskom carstvu. Balkanski ratovi su razmatrani u radovima određenih širih historiografija regiona (Stavrianos, 2000; Hösch, 1972; Jelavich, 1983; Castellan, 1999; Mazower, 2002; Hall, 2011; Lampe, 2014), a mnogi od tih radova su u lokalnoj historiografiji bili prisvajani od nacionalističkih političkih snaga i korišteni za njihove interese, dajući na taj način činjenicama i događajima nacionalističku pristrasnost. Često je selektivna upotreba arhivskih izvora bila pojačana činjenicom da je do njih bilo teško doći u cjelini zbog jezičkih barijera. U drugim slučajevima, balkanski ratovi su bili zasjenjeni fokusiranjem na Prvi svjetski rat. Kasnije, uz izuzetak nekoliko publikacija lokalnih istraživača (Sipcanov, 1983; Kiraly & Djordjevich, 1987; Damianova, 1989), čini se da su mnogi prešli preko balkanskih ratova kao rezultat fokusiranja na ideološku podjelu između Istoka i Zapada i real-politiku Hladnog rata.

Istovremeno, čak i kada bi bilo moguće imati sliku događaja tokom starih balkanskih ratova zasnovanu na ranim narativima različitih misija za utvrđivanje činjenica i na pojedinačnim izvještajima (Berri, 1913; Durham, 1914; Carnegie Endowment, 1993; Tucović, 1974 [1914]; Trotsky, 1980; Hanotaux, 1914; Young, 1915), teško je stvoriti generalizacije o prirodi ovih ratova. Mnoge diskusije o balkanskim ratovima, kako je pokazano na drugom mjestu (Abazi, 2016b), upućuju na to da su oni bili nešto više od oslobodilačkih pokreta u slučaju Prvog balkanskog rata (oktobar 1912. – maj 1913) i nešto više od takmičenja u stvaranju nacionalnih, homogenih, omeđenih teritorija u slučaju Drugog balkanskog rata (jun–jul 1913).²

Uprkos onome na šta se čini da ogromna produkcija publikacija nakon raspada Jugoslavije upućuje, mora da se, ponavljamo, dešavalo mnogo više od pretpostavljenog oslobađanja primordijalnih etno-religijskih mržnji koje se olako pripisuju starim neprijateljstvima za koje se tvrdi da se oduvijek ponavljaju u regiji. Čini se da sve upućuje na to da postoji nešto više od ovog dinamičnog i osporavanog procesa u stvaranju i preoblikovanju činjenica balkanskih ratova i posljedičnih međunarodnih reprezentacija jugoistočne Evrope tokom vremena. Kao što ovaj

² Sa porazom Osmanskog carstva i koalicijom nacionalnih snaga u Prvom balkanskom ratu, na primjer, započela je serija transformacija u međunarodnoj politici, obilježena propašću carstava, izgradnjom nacionalnih država, širenjem komunističkih ideja i potresima u starom međunarodnom poretku, iako se ove transformacije često pogrešno pripisuju Prvom svjetskom ratu.

rad želi da sugeriše, balkanski ratovi mogu poboljšati razumijevanje međunarodnih reprezentacija regiona i usmjeriti našu pažnju na ovaj imaginarni geopolitički prostor, za koji se čini da je konstruisan i organizovan u skladu sa širim političkim i ideološkim uslovima.

Objavljivanje *Imaginarnog Balkana* uspostavilo je „balkanizam“ kao važan koncept (Todorova, 1997), koji se produktivno razmatrao u debatama o problematizaciji istorijskih odnosa zapadne i jugoistočne Evrope, kao i zapadnoevropskih diskursa kroz koje se društva jugoistočne Evrope „balkanizuju“. Otad, mnogi perceptivni i kritički interdisciplinarni radovi namijenjeni specijalizovanim čitaocima pokazali su rast teorijski sofisticovanih i politički osviještenih istraživanja u području studija jugoistočne Evrope (Almond, 1994; Mestrovic, 1994, 1996; Cushman & Mestrovic, 1996; Campbell, 1998; Goldsworthy, 1998; Bjelić & Savić, 2002; Hatzopoulos, 2003; Gagnon, 2004; Cushman, 2004; Hammond, 2004; Garde, 2004; Green, 2005; Hansen, 2006). Neki od ovih radova se direktno odnose na probleme Balkanskih ratova 1912–1913 (Hansen, 2000; Hall, 2000; Farrar, 2003; Kolev & Koulouri, 2005; Kévonian, 2008; Akhund, 2012; Michail, 2012; Simić, 2013; Todorova, 2013; Trix, 2014; Abazi, 2016b). Potaknuti jugoslovenskim sukobima 1990-ih i njihovim posljedicama, ti radovi su skrenuli pažnju na postojanje zapadnog kulturalističkog i kolonijalnog pogleda na jugoistočnu Evropu. Od kasnih 1990-ih, ovaj pogled je postao jedna od najviše debatovanih tema u historiografiji i javnim diskusijama. Tokom posljednjih nekoliko decenija, ogromna količina istraživanja bila je posvećena razumijevanju nasilne dezintegracije Jugoslavije (Naimark & Case, 2003; Cohen & Dragović-Soso, 2008; Biondich, 2011; Vujačić, 2015) i uloge međunarodne politike (Terrett, 2000; Glaurdić, 2011), uključujući implikacije da su različite pravne, diplomatske, političke i vojne intervencije na Kosovu (Doja, 2001; Abazi, 2001a, 2001b, 2002, 2004, 2008b, 2012) mogle imati kako za međunarodnu zajednicu (Bellamy, 2002), tako i za teoriju međunarodnih odnosa (Abazi, 2005). Većina radova je ciljala na razotkrivanje skrivenih međunarodnih pretpostavki i kontradikcija u prethodnim publikacijama i da potkopa njihov uticaj na naše razumijevanje regije i njenih ratova (Stokes et al., 1996; Fleming, 2000; Ramet, 2005; Djokić & Ker-Lindsay, 2011; Njaradi, 2012; Ingrao & Emmert, 2013; Bieber et al., 2014).

Ove kritičke studije se često bave diskurzivnim mehanizmima kroz koje je Balkan, ili jugoistočna Evropa, transformisan u „unutrašnje drugo“ unutar zapadnoevropske imaginacije i načinom na koji je ova drugost internalizovana od strane samih društava jugoistočne Evrope. Zanimljiv rezultat je da se ove studije pojavljuju kao subalternno, hibridno polje postkolonijalnih i postsocijalističkih studija (Fleming, 2000, p. 1227), kojima je cilj otkrivanje „zamršenih istorija“ (Daskalov & Marinov, 2013; Daskalov & Mishkova, 2013; Daskalov & Vezenkova, 2015) i „alternativnih modernosti“ (Mishkova et al., 2014) u jugoistočnoj Evropi. U rastućem području kritičkih studija jugoistočne Evrope, znanje koje se proizvodi o balkanskim ratovima 1912–1913. i o jugoslovenskim sukobima devedesetih fokusira se

naročito na nacionalizam procese izgradnje države u zemljama jugoistočne Evrope, ali i na međunarodnu reprezentaciju jugoistočne Evrope.

Brojni napori su već uvjerljivo pokazali da stereotipi i predrasude na kojima se konstruiše slika Balkana i jugoistočne Evrope i hegemonijskim međunarodnim reprezentacijama ne mogu da opstanu pred brojnim empirijskim dokazima. Na primjer, međunarodne reprezentacije balkanskih ratova su se možda promijenile, a značenja nasilja stalno mijenjala (Michail, 2012). Nacionalizam je takođe mogao biti umnogome ograničen oscilacijama između agresivnog ponašanja vojnih i političkih elita i apatije, čak neprijateljstva seljačke većine prema ratu (Roudometof, 2000; Farrar, 2003; Hatzopoulos, 2003). Štaviše, informacije koje su prenosili različiti mediji o događajima i politici su mogle biti nestereotipne, ambivalentne i u nekim slučajevima čak i pozitivne (Dorn-Sezgin, 2013). U drugim slučajevima, pak, čini se da humanosti naroda jugoistočne Evrope u ratu možda nije posvećivana pažnja koju je zasluživala (Kolev & Koulouri, 2005; O’Loughlin, 2010; Dimitrova, 2013). Takve studije su odlučno dovodile u pitanje vrijednost tvrdnji o surovom nasilju, ratnim zločinima, agresivnom nacionalizmu i prljavoj politici balkanskih ratova ili „nehumanosti“ naroda jugoistočne Evrope, kako tokom 1910-ih, tako i 1990-ih (Campbell, 1998).

Jasno je da su postojeća istraživanja balkanizma već dekonstruisala ograničenje jugoistočne Evrope na margine Evrope. U ovoj analizi, dakle, ne možemo samo nabrajati ili tražiti ispravnije ili uravnoteženije čitanje istorijskih narativa vezanih za balkanske ratove. Težnja ka održavanju jugoistočne Evrope kao „unutražnjeg drugog“ Zapadne Evrope u javnim i hegemonističkim međunarodnim reprezentacijama je tema koja se ukršta sa stavovima i interesima koji se zasnivaju na narativnom nasljeđu senzacionalističkih priča i esencijalističkih pretpostavki. Fokusrajući se na njihove važne attribute koji se preklapaju, možemo videti da narativi otkrivaju različite aspekte jedne pristrasne ideje o postojanosti koja je generisana zbog etnocentrizma i potkrepljena njime. Ovakva diskurzivna formacija kombinuje anahrone i etnocentrične ideje sa jasnim političkim projektom postkolonijalnog i postsocijalističkog upravljanja. U tom smislu, anahroni i etnocentrični diskurs svih ovih narativa, koji istražujemo u narednim odjeljcima, važan je ne samo za opisivanje balkanskog drugog, već i zato što opravdava posebne međunarodne stavove i prakse prema njima.

Senzacionalističke priče

Balkanski ratovi bili su među prvim vojnim sukobima o kojima se intenzivno izvještavalo u štampi. Od oktobra 1912. godine do novembra 1913. godine, kao i mnogi vojni dopisnici velikih evropskih listova, u jugoistočnu Evropu je poslan i Lav Trocki da izvještava o događajima. Njegovi članci i pisma objavljeni su 1926. godine kao šesti tom njegovih nedovršenih *Djela* pod naslovom „Balkan i balkanski ratovi“, koji je takođe preveden na engleski 1980. godine, pod nazivom *War Correspondence* (Trotsky, 1980). Iako su analitički dijelovi i impresionistički prikazi

ili intervju i politički portreti zanimljivi, osim što predstavljaju svjedočanstvo o retoričkoj i polemičkoj briljantnosti tako velike figure kao što je bio Trocki, njihov spoznajni značaj nije ništa veći od izvještaja desetina drugih ratnih dopisnika (Todorova, 2013, p. 8).

Trocki je razotkrio strahote rata i zločina „koji moraju izazvati drhtavicu i mučninu kod svake kulturne osobe, kod svakoga sposobnog da osjeća i misli“ (Trotsky, 1980, 282–3). On je kasnije pisao detaljnije o zločinima, ali nije osjetio sam rat. Po pravilu, novinarima nije bio dopušten pristup ratištu, te su morali da formiraju svoju „sliku života i smrti vojske na bojištima kroz ispitivanje učesnika, skupa sa pristrasnošću koja iz toga slijedi“ (Ibid.). Zapravo, neki od njegovih izvora bili su mu poznanici, ali najčešće su dolazili iz njegovih socijaldemokratskih krugova, čijim svjedočenjima je davao veće povjerenje (Ibid.). Rezultat toga, kao i u mnogim drugim slučajevima, je sumnja da „postoji određeni stepen voajerizma o nasilju, začinjeno puritanskim moralizovanjem i hektorstvom“ (Todorova, 2013, p. 19).

U avgustu 1913. godine Karnegijev fond za međunarodni mir formirao je Međunarodnu istražnu komisiju koja je poslana u jugoistočnu Evropu³, sa glavnim ciljem da istraži optužbe i prikupi dokaze o „uzrocima i načinu vođenja balkanskih ratova“ (Carnegie Endowment, 1914). Kao što se moglo i predvidjeti, Karnegijeva istraga je mobilizovala sve moguće načine privlačenja pažnje javnosti. Izdato je nekoliko saopštenja za štampu, štampa je bila obavještavana o napretku komisije čiji polazak iz Pariza je ispraćen sa velikim publicitetom, a distribuisano je gotovo 20000 primjeraka izvještaja objavljenog u maju i junu 1914. godine na engleskom i francuskom jeziku (Akhund, 2012, p. 29; Trix, 2014, p. 158). Karnegijev izvještaj se često uzima kao detaljan i dobro dokumentovan opis onoga što se desilo u balkanskim ratovima 1912–1913. godine.

Međutim, Karnegijeva istraga bazirala se na problematičnom terenskom radu. Vrijeme za pripremu je bilo kratko i komisija je odmah naišla na probleme, te bila zaustavljena i odlagana nekoliko puta (Akhund, 2012, p. 9). Srpski zvaničnici su protestovali što je jedan od članova komisije bio antisrpski i probugarski orijentisan, te ih je sve protjerala, dok su im grčki zvaničnici dopustili da ostanu, ali im nisu pružali pomoć, formalno su odbili da prime jednog od njih, koji je takođe protjeran iz hotela (Trix, 2014, p. 151). Drugi član je stigao kad je grupa otišla, te umjesto da pošalje telegram s upitom gdje su, on je odustao i vratio se nazad (Ibid.). Zbog različitih problema i na veliko razočaranje, komisija se svela na četiri člana na terenu, a samo dvojica njih su mogli razumjeti ponešto slovenskih jezika (Akhund,

³ Osnovan 1910. godine, Karnegijev fond je nevladina organizacija posvećena pacifizmu. Njeni ciljevi su promovisanje međunarodne javne svijesti pružanjem dokaza i informacija o efektima rata na civilno stanovništvo, za podršku međunarodnim zakonima i organizacijama za arbitražu i mirno rješavanje sukoba među državama. Najbolji način za to je bilo pružanje ubjedljivih primjera, otkrivanjem nedjela tajne diplomatije i igara moći koje vode do rata. To bi trebalo proizvesti dovoljno negotovanja bilo da se povede humanitarna kampanja ili da se podstakne stvaranje međunarodne leglacije o postupanju sa civilima u ratu, kao i o ograničavanju političkih i socioekonomskih implikacija rata.

2012, p. 9). Postavljalo se i pitanje da li komisija uopšte treba da nastavlja istragu. Odlučeno je da se nastavi sa radom, ali odvojeno. Kada su se članovi sastali u Sofiji, njihov prijem nije mogao biti korisniji nego u Srbiji i Grčkoj, budući da su bugarski zvaničnici za njih pripremili sva dokumenta i izjave svjedoka (Trix, 2014, p. 152).

Uz sve to, izvještaj je zahtijevao značajne korekture i uređivanje. Mnoga poglavlja su bila problematična na više načina, naročito što nije bilo najmunđrije to što su članovi koji su radili najmanje terenskih istraživanja radili najviše posla oko pisanja. Najveći broj članova nikada nije skrivao svoje otvoreno probugarske pozicije ili antisrpske i antigričke stavove, što je očigledno ograničavalo kredibilitet njihovog pisanja i činjenica o kojima su izvještavali ili je čak diskreditovalo sadržaj nekih aspekata izvještaja i dopustilo zvaničnicima vlada zemalja učesnica da koriste njihove neutemeljene komentare i jednostrana mišljenja da bi protestovali (Akhund, 2012, p. 21; Trix, 2014, p. 153). Na kraju, izvještaj nije bio ni adekvatno utemeljen niti nepristrasan, te se ne može razumno smatrati kredibilnim i vrijednim izvorom o balkanskim ratovima.

U svim ovim ranim izvještajima nasilje je bilo „lajtmotiv balkanskih ratova“. A prije 100 godina jasno je postojala potpuno negativna procjena jugoistočne Evrope (Todorova, 1997, p. 121). Naduvane procjene nasilja počinjenog u ovim ratovima kao necivilizovanih i neevropskih zločina i genocida podstakle su prikazivanje „borbi do istrebljenja obilježenih neljudskim bijesom“ u jugoistočnoj Evropi (Duggan, 1913b, p. 633). Krivica je tada prenesena u različitim izvještajima tog vremena kao civilizacijski narativ. O regiji se govorilo da su „veliki dijelovi populacije bez sumnje poluarvarski“ („The Balkan War Enquiry“⁴, 1914, p. 106) i da ih se „mora povratiti iz njihove polucivilizovanosti“ (Spencer, 1914, p. 581). Takođe, da su „efekti ove sramne predstave na moralne odnose između zapadnih i bliskoistočnih naroda žalosni i da će potrajati“ (Young, 1915, p. 378–9). Jedna fraza iz hvaljene putopisne knjige ilustruje zapadne stereotipe koji su se razvili u bezvremensku sliku sklonosti jugoistočnih Evropljana za ratom i ekstremnim nasiljem: „Nasilje je, zaista, sve što sam znala o Balkanu“ (West, 2007, p. 375), iz koje se može zaključiti da je jugoistočna Evropa morala težiti i dostići zapadne „standarde civilizacije“ (Gong, 1984), da bi uživala jednak status u evropskom društvu država.

Devedesetih godina, tokom ratova u Jugoslaviji, došlo je do ponovnog interesovanja za stare balkanske ratove. Naročito se Karnegijeva istraga iz 1913. godine iznenada ponovo pojavila kao najcitiraniji pojedinačni izvor, koja je smatrana pogrešno i „naivno za istorijski izvor“ (Trix, 2014, p. 148) o ratovima u jugoistočnoj Evropi.⁵ Slično tome, *Ratna korespondencija* Lava Trockog reprintovana je 1993.

⁴ Kolumnu je sigurno pisao urednik, Francis W. Hirst, koji je 1913. godine učestvovao u Karnegijevom istraživanju o balkanskim ratovima.

⁵ Devedesetih godina, reprint izvještaja iz 1913. godine sa neopravdanim naslovom, *Carnegie Endowment, The Other Balkan Wars* i opširnim uvodom, Kennan, „The Balkan Crises 1913 and 1993“, nije ostavljao mjesta sumnji da je konflikt naslijeđen iz daleke plemenske prošlosti ponovo prevladao u istom balkanskom svijetu. Kasniji nastavak je pokušao pokazati trajnost tog šablona (Carnegie Endowment, 1996). U prostoj pretrazi na Google Books, samo jedan pasus – „Kuće i

godine uz velike pohvale kao rijedak primarni izvor o jugoistočnoj Evropi, na vrhuncu ratova za jugoslovensko nasljeđe, da bi se pronašla potvrda često potpuno suprotstavljenih preferencija i predrasuda (Todorova, 2013, p. 8).

Da bi objasnili krvavi raspad Jugoslavije devedesetih, mnogi komentatori su iznova prenaplaćivali paralele između varvarstava iz Balkanskih ratova 1912–1913. godine i tzv. „ostalnih balkanskih ratova“ (Carnegie Endowment, 1993). Nasilje o kojem se izvještavalo 1913. godine ponovo se pojavljuje kao uvjerljiv faktor u argumentima mnogih knjiga i izvještaja, inspirišući svojevrsni selektivni „memorijski bum“ (Winter, 2006) i nekritički paradirajući brutalnostima prošlih balkanskih ratova pred očima svijeta. Od 1910-ih do 1990-ih jedan samoprogllašeni autoritativni izvještaj za drugim ilustrovali su kako je narativ nasilja u regiji postao dio istorije (Carnegie Endowment, 1914; 1993; 1996), na taj način ponovo utirući put za važne političke i ideološke implikacije koje su rezultirale u pretvaranju jugoistočne Evrope u Drugog. Tačnije, nakon raspada Jugoslavije devedesetih, obični čitalac međunarodnih novina, kao npr. u primjerima novinarstva sjevernoameričkih i zapadnoevropskih diplomatskih i političkih establišmenta, nije imao nimalo sumnje da su etno-religijska mržnja, ratovi, nasilje i zločini u jugoistočnoj Evropi endemični i primordijalni (Kaplan, 1993; Kennan, 1993; Cohen, 1993; Gutman, 1993; Rieff, 1995; Glenny, 1996; Judah, 1997; 2002; Gallagher, 2007; Hislope, 2007). Najveći broj ovih prikaza kontinuirano je ponavljao poruke ranog dvadesetog vijeka, prema kojima narodi južne Evrope žive u drugom vremenu i varvarskoj zemlji, zbog čega ih je nužno obuzdavati i ograditi od ostatka Zapadne Evrope.

U izvjesnoj mjeri štampa je inicirala istrage, ali uprkos proliferaciji medijskih izvještaja, informacije koje je prenosila pojavljivale su se fragmentirane, iskrivljene i kontradiktorne. Od 1910-ih do 1990-ih ogromnu većinu narativa o balkanskim ratovima nisu proizvodili akademski istraživači u strogom smislu, već slobodni strijelci, ne-akademska ili pseudo-akademska industrija. Mnogi novinari, putnici i dopisnici najednom su postali „eksperti“ za Balkan jer su imali tendenciju da generalizuju na osnovu pojedinačnog – drugim riječima, da predstavljaju svoje priče kao dio velikih šema. U stvari, oni samo prelete preko ratnih zona na nekoliko dana ili nedjelja, izvlačeći stare priče da bi kompilirali i izvještavali uvijek iste priče. Dolazili su spremni da „svjedoče radije nego da analiziraju“ (Stokes et al., 1996, p. 141). Sama priroda njihovog zanata potrage za senzacijama značila je da se takvi naratori ne fokusiraju na temu sve dok ona ne postane „vruća“.

U objavljivanju knjige *Svjedok genocida (A Witness to Genocide)*, visoka međunarodna štampa pronašla je dokaze za „strahote etničkog čišćenja“ i „virus agresivnog nacionalizma“ u balkanskom društvenom životu i izvještavala da su „dugo potiskivane sile ponovo oslobođene u sadašnjosti“ (Gutman, 1993, p. 175). Zaista, prema

cijela sela pretvoreni u pepeo, nenaoružani i nevini stanovnici masakrirani... to su bila sredstva koja su koristili srpsko-crnogorski vojnici s namjerom promjene etničkog karaktera regije naseljene isključivo Albancima“ (Carnegie Endowment, 1914, p. 151) – reprodukovano je ponekad doslovno i opširno, mada češće skraćeno, u ne manje od 70 knjiga i mnogo hiljada novinskih i časopisnih članaka, izvještaja i drugih dokumenata koji su se bavili ratovima tokom raspada Jugoslavije 1990-ih.

nekim komentatorima, ovaj „ludi rat“ se može pojmiti samo ukoliko okrenemo sat unazad i nastavimo ići ka prošlosti, kao da je ono što se desilo u prošlosti uzročno odredilo ili neumoljivo motivisalo ljude u sadašnjosti da ubijaju i „umiru za ono za šta su njihovi preci ranije činili“ (Cohen, 1992, p. 23). Tako nam je u različitim senzacionalističkim narativima rečeno kako se „krhki mir raspada dok se balkanska mržnja prelijeva“ u stalnoj borbi „suprotstavljenih etničkih grupa“ koje ubijaju jedna drugu „za imaginarne nacionalne prostore“ (Beaumont & Wood, 2001). U ovim narativima, uvjerljivi argument Benedicta Andersona upadljiv je po svojoj odsutnosti, to jest da su ovi etnički animoziteti također određujuća karakteristika drugih ratova koji su oblikovali moderne evropske nacije (Anderson, 2006). Umjesto toga, u ovom nestvarnom narativu, sablasti etničkih sukoba oživljavaju samo u jugoistočnoj Evropi, čije karakteristike se predstavljaju uopšteno i neceremonijalno: „Srbi mrze Albance, koji nisu naklonjeni Makedoncima, koji zauzvrat imaju veliki sukob sa Bugarima, koji mnogo ne vole Turke, koji pak nisu u ljubavi sa Grcima“ (Traynor, 1990, p. 7).

Djela ove grupe samozvanih specijalista za Balkan i „novinara padobranaca“ ciljaju uglavnom nespecijalizovanu, neakademsku publiku i navodno laicima objašnjavaju i otkrivaju zamršenosti istorije i politike jugoistočne Evrope. Mnoge knjige ovog žanra o jugoistočnoj Evropi su postigle komercijalni uspjeh (Kaplan, 1993; Cohen, 1993; Gutman, 1993; Rieff, 1995; Judah, 1997, 2002). Ovi izvještaji mogu se drastično razlikovati u kvalitetu u upotrebljivosti, ali svi oni prenose vrlo određenu i jasno definisanu percepciju regije u međunarodnoj reprezentaciji. U ovim reprezentacijama, jugoistočna Evropa se ipak zamišlja kao slabo definisano, ali sporno, opasno i nasilju sklono područje, s obzirom na to da se balkanski rat dugo objektivizovao, i nastavlja da se objektivizuje, kao izuzetak od međunarodnih normi.

Mnogi od ovih spisa, svjesno ili nesvjesno, perpetuirali su ideju da su na kraju, baš kao i na početku dvadesetog vijeka, narodi jugoistočne Evrope geografski veoma blizu srcu Evrope ali kulturno veoma udaljeni, potisnuti na „margine Evrope“ (Herzfeld, 1987), da se prisjetimo izraza koji je skovan za Grčku („Generations of Pork“, 2011). Kao što smo pokazali na drugim mjestima na slučaju Albanije u ranom dvadesetom vijeku, naročito kada su u pitanju austrijski i njemački putopisci (Doja, 2014a, 2014b), uvijek je davan utisak da je život naroda u regiji varvarski i nikakav drugačiji. Cilj ovakvih spisa, tipično za putopisni žanr, nije bio da se pruže informacije ili provede akademsko istraživanje, već da se učine senzacionalna otkrića koja bi utajila autorovu neutaživu želju da stekne neki vid prestiža, što je unekoliko slično onome što je danas poznato kao rejting na društvenim mrežama.

Slično tome, do kraja dvadesetog vijeka, bez obzira na činjenicu da je meta narativa u početku bilo područje sukoba tokom raspada bivše Jugoslavije devedesetih, povezivanje jedinstvenih karakteristika jugoslovenske situacije sa situacijom tokom Balkanskih ratova 1912–1913. godine postalo je sve značajnije u međunarodnom javnom mišljenju, naročito kada se, bez ikakvog opravdanja, proširivalo na cjelokupnu jugoistočnu Evropu. Tako su uzburkana retorika senzacionalističkih

medijskih napisa, bezbrojna politički instruisana istraživanja i naručene studije slučaja nudile cijelu jugoistočnu Evropu političkim klasama i generalnoj javnosti koji su je zamišljali kao „Balkan“ (Todorova, 2005, p. 153).

I danas je potraga za senzacijama u jugoistočnoj Evropi živa. Kada je tzv. Zapadni Balkan miran, podsjeća nas se da neki njegovi stanovnici odlaze u inostranstvo u potrazi za ratom:

Pravoslavni Srbi pridružuju se proruskim pobunjenicima u Ukrajini dok se katolički Hrvati bore na ukrajinskoj strani. Muslimanski Albanci, Bošnjaci i muslimani iz Sandžaka takođe odlaze da se bore u Iraku i Siriji... Za Srbe i Hrvate, ovaj rat je repriza njihovog sukoba iz devedesetih u istoj mjeri koliko avantura i krstaški pohod („Balkan warriors abroad“, 2015).

Ono što je upečatljiv zaključak, međutim, jeste „stepen do kojeg je, bez obzira na vjerske razlike, većina balkanskih boraca široko ujedinjena protiv liberalizma i Zapada“ (Ibid.). Začudo, ne samo da dokazi o svakodnevnom religijskom životu, koji smo dali na drugim mjestima za današnju Albaniju i druge kontekste u jugoistočnoj Evropi, uključujući Grčku, Makedoniju, Kosovo i Srbiju (Abazi, 2016a; Doja, 2019), već ni njihovi vlastiti sirovi podaci ih ne odvrćaju od promovisanja takvih pogleda. U stvari, ukoliko pogledamo brojeve koje oni sami daju o džihadistima kao procentu opšte populacije u svakoj od zemalja, „Kosovo je na 14. mjestu, između Njemačke i Španije, Bosna na 11, a Albanija na 20. [dok] prvih deset mjesta zauzimaju zemlje zapadne Evrope“ („Balkan warriors abroad“, 2015).

Slično tome, sukob srpskih navijača i albanskih igrača tokom fudbalskog meča između selekcija Srbije i Albanije u kontekstu kvalifikacija za UEFA Euro 2016, naslovljen je sa „beogradski kaos hranjen je vjekovnim rivalstvom Srbije i Albanije“ (Borger, 2014). Na ovaj način je međunarodna visoka štampa dala svima do znanja da je na Balkanu „miješanje fudbalskog huliganizma sa ultranacionalističkim politikama“ nešto što je svakodnevna stvar, pri čemu se navedeni događaj treba posmatrati prosto kao „najnoviji okršaj u srpsko-albanskom teritorijalnom sukobu“ (Ibid.). Jedna jedina generička fraza čitaocima daje dokaz: „na Balkanu, više nego igdje drugdje, fudbal je nastavak politike drugim sredstvima“ (Ibid.). Mnogi posmatrači jasno su podržavali teškoće definisanja meča emfatičkim potvrđivanjem da je „srpsko-albanska svađa nevjerovatna“ i da „godinama prateći fudbal na domaćim i stranim terenima, ništa nije bilo slično ovome“ (Ames, 2014).

Po svemu sudeći, bezvremene slike orijentalizacije i balkanizacije iz odabranih i prenesenih narativa ispreplele su prošlost i sadašnjost izdvajajući samo specifične aktove rata i nasilja. Rezultat je brisanje svakog osjećaja istorijske distance od savremenijih događaja i na taj način svakog osjećaja da sadašnjost može biti drugačija od prošlosti. Na ovaj način je stanovništvo jugoistočne Evrope istorijski zauvijek osuđeno. Ovi narativi su omogućili konstruisanje primordijalnih, bezvremenih i nepromjenjivih etno-religijskih mržnji koje su, paradoksalno, na jasan i neposredan način povezane sa stalno mijenjajućom sadašnjošću. Smatramo da ova

konstrukcija, koju su senzacionalističkom učinili politički i medijski diskursi, leži u osnovi povezivanja etikete „Balkan“ sa balkanizacijom i reprezentacije komplikovane i nerješive političke situacije za koju se često pretpostavlja da je zasnovana na kompleksnoj i šarolikoj podjeli, bratoubilačkoj mržnji i dugotrajnim etničkim i religijskim nezadovoljstvima.

Esencijalističke pretpostavke

Senzacionalistički neakademski spisi su možda razvili kompleksne odnose sa navodno ozbiljnijim izvorima, do te mjere da se činilo da se autori ovih dva tipa literature pozivaju na međusobno uvažavanje. Ovim je naravno potkopana vrijednost naučnih istraživanja u smislu objektivnosti i kvaliteta analize. Rezultat vrlo lako izgleda kao da akademske pisce prosto nije zanimalo da razumiju jugoslovenske ratove ranih devedesetih. Čini se da je pretjerano osvrtnje na prošle ratove, protezanje vijekovima unazad u prošlost da bi se pronašli odgovori na probleme sadašnjosti, izazvalo posezanje za kulturnim inventarom kolektivnog pamćenja. Zaista, čini se da su mnoga naučna istraživanja držala stav da iz istorijske perspektive „balkanska sklonost ka etno-religijski zasnovanom nasilju [kao] eksploziji mržnje i divljaštva među zajednicama uopšte nije bila iznenađujuća“ (Cohen, 1993, p. 270). Mnogi su vjerovali da „na Balkanu ne postoji ideologija ravna dubokim uticajima nacionalizma na pojedince i grupe“, prosto jer je „ova prokleta zemlja oduvijek sklona tektonskim sudarima i da su oni koji su iznova zapalili etno-religijske mržnje bacili cjelokupne nacije u pakao“ (Mojzes, 1994, p. 86). Slično tome, drugi su još specifičnije zapažali kako „borba između Srba i ne-Srba leži u srcu nestabilnosti po kojoj je Jugoslavija bila poznata“ (Ramet, 2002, p. 1).

Čini se da je ovaj kulturni inventar, jednom oslobođen, inspirisao i ohrabrio potrebu za razvijanjem etno-kulturalističkog pristupa, koji vrlo često zapada u primordijalni esencijalizam. Zanimljivo je da takav pristup prihvataju jednako zapadni kao i lokalni istraživači u jugoistočnoj Evropi. Kao što je detaljnije pokazano na drugim mjestima, povodom bilo albanologa koji govori njemački (Doja, 2014a, 2014b) ili domaćih albanskih studija (Doja, 1998, 2015; Abazi & Doja, 2016), postojala je snažna tradicija naučnika da naglašavaju esencijalni i nepromjenjivi karakter narodne kulture i istorije. Ovakvom radikalnom tumačenju događaja su naročito doprinijeli, iako nenamjerno, lokalni istraživači budući da je njihov okvir mišljenja ostajao usko nacionalistički.

Ovim se takođe može objasniti zašto je većina lokalnih naučnika smatrala balkanske ratove 1912–1913. oslobodilačkim ratovima za nezavisnost od Osmanske imperije, čiji krajnji rezultat je bilo stvaranje nacionalnih, homogenih i ograničenih država jugoistočne Evrope, po cijenu mnogih stradanja za koja još uvijek postoje međusobne optužbe za perfidnosti i zvjerstva (npr. Murzaku, 1987). Osmanska historiografija je takođe smatrala katastrofu balkanskih ratova za tačku u kojoj je osmanizam okončan, a mnoga intelektualna samopreispitivanja i preispitivanja svijeta dovela su do „potrage za dušom nacije“, koja je učinila turkizam dominan-

tnom nacionalnom ideologijom u savremenoj Turskoj (Boyar, 2014).

Raspad bivše Jugoslavije devedesetih takođe je privukao mnogo akademske i neakademske pažnje, naročito među „istraživačima“ koji su promovisali parohijalno razumijevanje uloge društvenih nauka kao nacionalno konstitutivnih nauka. Mnogi noviji radovi su zarobljeni nacionalnom pripadnošću ili ličnim ubjeđenjima njihovih autora. Neki odaju svoju sklonost za predviđanja koja željno konzumiraju američki kreatori politike (npr. Brown, 2006) ili su iskazi njihovih svjedoka obojeni njihovim vlastitim liberalno-humanitarističkim pozicijama (npr. Glenny, 1996). Ma kako razumljive i čak pohvalne njihove predispozicije bile, naučna objektivnost u ovim slučajevima nije postigla nikakav napredak i može se smatrati pristrasnom, instant-istorijom, površnom i određenom neposrednim okolnostima (Veremis, 1994).

U različitom stepenu, ovo je slučaj i kada neki prikazuju svoju genezu od Jugoslavije sa hrvatskim naglaskom (npr. Banac, 1993) ili su skloniji da na sukob gledaju kao na srpsku agresiju, ponekad rafiniranu racionalnim izborom kao objašnjenjem srpskog ponašanja i srpskog nacionalnog karaktera (npr. Mestrovic et al., 1993). Drugi, pak, ne govore ništa o svojoj lojalnosti srpstvu (npr. Dragnich, 1995), naročito kada naglašavaju globalne dimenzije konflikta i ulogu međunarodne zajednice na koje se suštinski gleda kao na međunarodnu zavjeru protiv srpskog naroda (npr. Hayden, 1999, 2013). Neki od ovih izvještaja mogu čak i zamijeniti spontane pristrasnosti i predrasude. Iako navodno nepristrasne i zasnovane u retorici društvenih nauka, objektivnosti i neutralnosti, mnoge akademske analize često predstavljaju jasne slučajeve zloupotrebe društveno-naučnog pristupa.

Primjer je dat u žestokoj debati objavljenoj u uzastopnim brojevima časopisa *Anthropological Theory*, nakon objavljivanja analize konceptualnih praksi moći povezanih sa člankom „Anthropology and Genocide in the Balkans“ (Cushman, 2004), u kojem je iznesena kritika moralnog i istorijskog relativizma u društvenoj analizi jugoslovenskih sukoba.⁶ Iz antropološke perspektive, kulturni relativizam se zalaže protiv kulturne superiornosti, a za kulturnu toleranciju, ali antropolozi su vrlo kritički nastrojeni prema načinima na koje kulturna analiza može voditi ka jednoj vrsti moralnog relativizma koji tvrdi da moralni sudovi ili iskazi koji bi imali univerzalnu kulturnu vrijednost nisu mogući. Konkretno, neki narativni prikazi jugoslovenskih sukoba vide se kao primjeri odnosa između ovakve vrste relativističkog mišljenja kao nezavisne kulturne sile i određene političke ideologije koja je uticala na interpretaciju konkretnih istorijskih događaja u bivšoj Jugoslaviji, kao i nekih konkretnih međunarodnih politika zapadnih političkih elita. Interpretativna strategija ovakvih prikaza, iako naizgled utemeljena u zbrci retoričkih privrženosti veberovskoj tradiciji *Verstehen*-a i *Wertfreiheit*-a, nije naročito odvojena ili nepristrasna u odnosu na konkretne sukobe. Relativizam, uz sve njegove pretenzije, nije nepristrasan, niti je to ijedna društveno-naučna spoznaja, i ostaje „uvijek za nekoga i za neku svrhu“ (Cox, 1981, p. 128), te je uvijek opterećen političkim stavovima

⁶ Debata je uslijedila u *Anthropological Theory* 4(4), pp. 545–581.

i posljedicama.⁷

Istraživači su često u zagrljaju ideologija koje teže da uspostave identitetske granice i kulturnu hegemoniju glorifikacijom prošlosti kao sredstva za postizanje prevlasti i legitimiteta u sadašnjosti. Slijedeći ovaj ideološki put, oni često upotrebljavaju i zloupotrebljavaju kolektivna sjećanja na prošlost koja promovišu veliki narativ nacionalističkih interesa. Najčešće se ni ne bave načinom života naroda ili onim što se dešavalo prije ili poslije istorijskih traumatičnih događaja. Umjesto toga, čini se da se njihov diskurs rađa iz kulturne nesigurnosti u kojoj se suprotstavljene nacionalne tvrdnje o moralnoj superiornosti i kontingentne viktimizacije koriste da bi se agresivno promovisalo nekoliko racionalizacija temeljnih uzroka balkanskih ratova 1912–1913. ili jugoslovenske krize devedesetih.

Sada je kritičko ispitivanje trendova relativizma i dvosmislenosti još važnije jer je obilježje balkanskih ratova isticanje dvosmislenih ili relativističkih pozicija i reinterpretacija. Takav trend je takođe postojao između 2012. i 2013. godine sa mnoštvom proslava i izložbi povodom obilježavanja stogodišnjice balkanskih ratova 1912–1913. godine u svim zemljama učesnicama, što je uključivalo i mnoga preštampana i nova izdanja, naročito memoara i drugih svjedočanstava, intervjuje sa istoričarima, književnicima i političarima. Štampa i internet su naročito bogati izvori aktivnosti na osnovu kojih se mogu procijeniti reakcije koje se kreću od otvoreno i tvrdo nacionalističkih opravdavanja do suprotstavljanja koja su kritična prema svakom prikazivanju ekstremnog nacionalizma. Širom Evrope i Sjeverne Amerike su takođe organizovane mnoge nacionalne i internacionalne konferencije i drugi akademski događaji vezani uz temu. I tu, na tim konferencijama, često nailazimo na veoma različite i suprotstavljene, a ipak snažne stavove, koji se svi ističu kao „istiniti“ u pogledu istorijskih činjenica, događaja, stavova i njihovog trajnog značaja za region.⁸ Ovo pokazuje da balkanski ratovi nastavljaju da dijele mnoge

⁷ Tvrdi se da su retoričke strategije i diskurzivne prakse u ovim prikazima intelektualna prerada nekoliko nacionalističkih tema formalne srpske propagande kako bi se one pretvorile u respektabilne prikaze koji su služili da se opravda i legitimise srpska vojna agresija i genocid u bivšoj Jugoslaviji. „Takav diskurs sebe zamišlja kao kritičan prema „jednostranom“ diskursu i, nudeći „srpsku stranu priče“, tvrdi da uspostavlja ravnotežu u debati. Ravnoteža se postiže, ali često na račun pravljenja zbnjujuće analitičke i empirijske razlike pogrešnom primjenom i dekontekstualizacijom teorijskih koncepata, ili naglašavanjem jednog skupa činjenica u odnosu na drugi. U tom smislu, [ovi prikazi] bi se mogli posmatrati kao „relativističke predstave“ koje pokazuju svoju pristrasnost, ne samo onim što uključuju, već i onim što isključuju“ (Cushman, 2004, p. 21).

⁸ Na konferenciji u Oksfordu, u oktobru 2012. godine, naglašena je, uz nekoliko izuzetaka, navodna neutralnost Britanije i Zapadne Evrope prije početka Velikog rata (Pettifer & Buchanan, 2015). Konferencija u Tirani, u junu 2013. godine, koju je sponzorisao Regensburg institut, isticala je zvjerstva koja je počinila srpska vojska nad albanskim civilima. Na konferenciji u Tirani, u maju 2012. godine, koju je sponzorisalo Ministarstvo spoljnih poslova Turske, insinuirana je navodna albanska privrženost osmanizmu. Drugi primjeri su masivni zbornici sa komemorativnih konferencija održanih u SAD uz sponzorstvo turskih agencija, u kojima su često naglašavani trenutni turski pogledi na neo-osmanizam (Yavuz & Blumi, 2013), ili posebno izdanje časopisa za međunarodne odnose Ministarstva spoljnih poslova Turske koji je ciljao na „prevazilaženje predrasuda, izgradnju mostova i zajedničke budućnosti“ između Turske i Balkana (*Perceptions: Journal of International Affairs*, 18(2), 2013).

narode, naučnike i države u regiji i van nje. Zaista, kada se prisjetimo svih ovih činjenica, događaja i stavova, to ne vodi nužno boljem razumijevanju balkanskih ratova, već prije otkriva kolika je uvjerenost nosilaca takvih pogleda u validnost njihovih tvrdnji.

U cjelokupnom diskursu balkanskih ratova, bilo onih iz 1910-ih ili 1990-ih, relativističke pozicije obično uzimaju oblik moralne ekvivalencije, smatrajući da su „sve strane jednako krive“ za činjenje ratnih zločina, zvjerstava i genocida. Razlika između agresora i žrtve je zamagljena i svi postaju članovi zaraćenih frakcija ispunjenih drevnim mržnjama. Rat u Bosni je naročito „postao čudna zvjerka: zločin bez počinioca u kojem su svi bili žrtve i svi manje ili više jednako krivi“ (Simms, 2001). Navodna jednakost svih strana učinila je moralnu analizu balkanskih ratova problematičnom. Pokušaj davanja moralnih sudova ili konačnih zaključaka o „istini“ je izgubljen u davanju prednosti interpretacijama koje favorizuju upotrebu moralno neutralnih, relativističkih kategorija da bi se stvorila percepcija o jednakosti krivice i pripisala jednaka odgovornost za kolektivno nasilje i masovna ubijanja.

Veliki dio takvih relativističkih diskursa bio je zasnovan na uopštenijoj negativnosti ka balkanskom nacionalizmu, na taj način pretpostavljajući određenu vrstu nacionalizma koji se uvijek smatra osnovnim uzrokom balkanskih ratova. U mnogim prikazima zajednička polazna tačka za analizu „čini se da počiva na nepromjenjivom uzročnom lancu: narodi Balkana su nacionalisti, [što] stvara međusobnu mržnju, što pod određenim okolnostima može voditi krvoproliću“ (Hatzopoulos, 2003, p. 31). U ovom slučaju, balkanski nacionalizam se vidi kao „virus“ i vrlo malo je pokušavano da se to viđenje pomiri sa novim političkim realnostima u jugoistočnoj Evropi. Kako jezik koji koriste političari i kreatori mišljenja nije neutralan, rezultat je veoma relativistički. Zaista, „označavanje nacionalizma kao patologije stavlja ga van ljudske kontrole [i] izbjegava problem krivice posmatrajući sve strane kao jednako inficirane“ i stoga jednako odgovorne (Lytle, 1992, p. 304). Ovakva retorika je istovremeno i aistorična i ateorijska. Ona ne pravi razliku između nacionalizama koji predstavljaju različite ideološke razvoje sa različitim političkim posljedicama, već prikriva neuspjeh da se nosi sa kompleksnostima različitih političkih i instrumentalnih ideologija.

Ovakav stil relativističkog diskursa, unutar najšireg spektra ideoloških pozicija, bio je evidentan u zapadnoevropskoj i međunarodnoj štampi, nauci i politici, što je umnogome doprinijelo da se kolektivna pamćenja i temporalnosti jugoistočne Evrope svedu na nepromjenjivo jezgro. Esencijalistički pogledi su takođe šireni u nekim od brojnih publikacija međunarodnih naučnika o balkanskim ratovima, koji su odslikavali atmosferu vremena u naslovima svojih knjiga, koristeći „istorijski značajne naslove“ (Campbell, 1998, p. 40). Ti naslovi su uključivali izraze poput balkanski Vavilon, balkanski pakao, balkanske sablasti, pokidane veze, balkanska tragedija, smrt, kaos, horor, klanica, te „treći“ ili „ostali“ balkanski ratovi (Kaplan, 1993; Kennan, 1993; Cohen, 1993; Mojzes, 1994; Garde, 1994; Woodward, 1995;

Glenny, 1996; Ramet, 2002).

Ne može biti slučajno da je međunarodni odgovor na bosansku krizu „proizveo konstelacije nevjerovatno slične svrstavanjima u Velikom ratu: da nekadašnje Centralne sile podržavaju Hrvatsku, a nekadašnje sile Antante povlađuju Srbiji“ (Carter & Norris, 1996, p. 3). Sukob oko Kosova je na suptilnije načine dramatizovao ove probleme. Međutim, označene razlike koje su bile diktirane jednako nacionalnim kontekstima kao i nacionalnim interesima bile su izbrisane krizom bez presedana u kojoj su države članice Evropske unije bile uvučene, direktno ili indirektno, u ozbiljan rat na istoj strani u problemu koji je ujedinio njihove interese. U ovim uslovima, nije iznenađujuće da je tokom ratne kampanje postojao izvjestan stepen sinhronizacije u fokusu javne pažnje posredstvom medija, što je upoređivanje između francuske, njemačke i britanske štampe jasno pokazalo (Grundmann et al., 2000).

Njemački ministar odbrane, na primjer, govori o srpskoj „politici genocida“ (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1999, March 29), dok njemački ministar spoljnih poslova govori o evropskim standardima na osnovu kojih se akcije srpskog vođstva imaju samjeravati: „povratak na Evropu 1930-ih koja ‘nije naša’“, naglašavajući time potrebu da se rat predstavi kao moralni imperativ u Njemačkoj (“Slobodan Milosevic représente l’Europe”, 1999). Njemačka štampa je bila osjetljiva za kompleksnosti srpske kulture i politike, naglašavajući duboko ukorijenjeno kulturno pitanje (Grundmann et al., 2000, p. 310). To se odnosilo na srpske intelektualne diskurse o simboličkom značenju kosovskog mita koji je igrao instrumentalnu ulogu u srpskoj nacionalnoj mitologiji, naročito u isticanju srpske viktimizacije i tvrdnji da postoji svjetska zavjera protiv srpskog naroda (Anzulovic, 1999; Bieber, 2002; Gagnon, 2004). Čak i prije nego su sukobi devedesetih otpočeli, Srbi su zaista vjerovali u taj mit. Međutim, instrumentalnost mita tokom kosovske kampanje učinila je mogućim da se srpsko rukovodstvo nada jačanju svoje moći zbog vazdušnih udara NATO i da očekuje podjelu Kosova (npr. *Die Zeit*, 1999, February 11), a takvo nešto je već predlagano u čuvenom Memorandumu SANU iz 1986. godine, ali i kasnije od strane mnogih srpskih intelektualaca (Dragovic-Soso, 2002). Slično tome, dok su britanski mediji zauzimali ispravnu liniju tretiranja srpskog režima kao neprijatelja kojeg se ima pobijediti, poruka koja je prenošena bila je da je to borba protiv zla. Iako je ton uglavnom bio nepristrasan i pragmatičan uz tek povremene padove u emotivni jezik (Grundmann et al., 2000, p. 306), uglavnom kada se govorilo o nesreći kosovskih Albanaca (npr. “Murder Drives out a Suffering People”, 1999; “Agony and Tears for Families in Exodus”, 1999; “Nightmare of a Ruined Land Lies in Wait”, 1999; “The Hell of Tent Cities”, 1999; “Kosovo’s Trail of Misery”, 1999; “The Hard and Warped Face of Balkan Man”, 1999; “Kosovo Capital Faces New Wave of Serb Terror”, 1999; “Serbs Went on a Rampage of Violence”, 1999), dugotrajni istorijski izvori konflikta u jugoistočnoj Evropi često su opisivani u analizama koje su bile inspirisane „sukobom civilizacija“ (“Christendom’s ancient split filters today’s view of Kosovo”, 1999).

Nasuprot ovome, jedna od odlika francuskog izvještavanja o ratu bila je spremnost da se srpski slučaj razmatra sa više simpatija i uz određenu podršku ili makar odbijanje demonizacije Srba kao grupe. Često su francuski intelektualci i političke elite isticali ono što su smatrali lažima i pretjerivanjem u zapadnjačkom viđenju rata (*Le Monde*, 1999, 13 May). Francuski komentatori stalno su naglašavali proces demonizacije u izvještajima štampe u drugim državama. Uočili su tendenciju njemačke političke štampe da koriste rječnik Trećeg rajha, poput koncentracioni logori, genocid i *Völkermord*, kao i da direktno poredi događaje na Balkanu sa nacističkim etničkim čišćenjima (Grundmann et al., 2000, p. 309). To se razumijevalo kao „neophodna demonizacija“ da bi se Nijemci uvukli u rat. Dok se politička percepcija prenosila u njemačkoj štampi skupa sa drugim faktorima, poput kulturnih i istorijskih pitanja, povezanih sa francuskom istorijskom podrškom za Srbe, francuski novinari su naglašavali dugu tradiciju francusko-srpskog prijateljstva kroz stalne pozive na pregovore i diplomatske inicijative (Ibid.). Na sličan način su i britanski političari u francuskoj štampi prikazivani kao uključeni u razrađivanje diskursa koji je demonizovao srpsko političko vođstvo i iskrivljivao informacije u propagandnu mašinu (“La Grande-Bretagne” & “M. Blair est déterminé à faire”, 1999, p. 3). Francuski novinari su bili vrlo oprezni u izvještavanju o navodnim zločinima. Priče o Albancima koji se koriste kao živi štit su u francuskoj štampi uglavnom prenošene kao nepotvrđene, sa značajnom upotrebom navodnika, kondicionala i konjunktiva, što su sve stilistički alati kojima autor daje do znanja da ne može garantovati za tačnost informacija koje prenosi (“Kosovo: l’OTAN dénonce”, 1999). Kao posljedica toga javila se temeljna kritika o tome da se u Velikoj Britaniji nije čula potpuna debata, a da je rat britanskoj javnosti namjerno portretisan kao borba protiv zla i za moralna i ljudska prava (detaljnije u: Grundmann et al., 2000).

Takvi trendovi ne mogu se razumjeti samo kroz ispitivanje objektivnih istorijskih činjenica. Neophodni su kritičko ispitivanje i konkretna sociološka analiza, koji takođe moraju istražiti kulturni sistem zapadnoevropskog međunarodnog društva koji uokviruje hegemonističke reprezentacije i politike. Kao što smo na drugim mjestima detaljnije prikazali (Abazi & Doja, 2016b), ovo je važno jer su ovi prikazi definisali kognitivne okvire i pojmove diskursa kojima je nekoliko naučnika i posmatrača uokvirilo svoja esencijalistička vjerovanja i relativističke interpretacije balkanskih ratova u javnim i hegemonijskim reprezentacijama jugoistočne Evrope u međunarodnom društvu.

Esencijalistička vjerovanja i relativističke interpretacije bili su djelotvorni ne stoga što su bili dominantan element diskursa o balkanskim ratovima, već je njihova transformacija u međunarodne hegemonijske reprezentacije bila moguća upravo jer su ta vjerovanja i interpretacije bile najvećim dijelom zasnovane na retoričkoj posvećenosti navodnoj društveno-naučnoj i balansiranoj interpretaciji istorijskih događaja. Pozivajući se na retoriku objektivnosti činile su se razumnim i mogućim, bez obzira na njihovu empirijsku vrijednost. Na taj način su zadobile reprezentacioni status i postigle javni učinak u međunarodnom društvu, ne samo

kao refleks društvenih društvenog statusa intelektualaca koji su ih stvarali. Kada su jednom stvorene kao hegemonijske reprezentacije, one su postale aktivne i nezavisne kulturne sile koje su služile kao važni okviri referencije i tipizacije, te vodile izgradnji posljedičnih ideja i političkih praksi u drugim oblastima (Abazi, 2016b). Zaista, ove reprezentacije su vodile većinu zapadnoevropskih razumijevanja jugoslovenskih konflikata i legitimizovale međunarodne političke izbore nedjelovanja, poput ravnodušnosti i neintervenisanja da se spriječi genocid u jugoistočnoj Evropi (Cushman, 2004, p. 11).

Preciznije, svođenje kolektivnog pamćenja na esencijalističko jezgro i uzdizanje nacionalizma u status mističnog uzročnog agensa otežava oslobađanje od konceptualnog okvira primordijalne, bezvremene i nepromjenjive etno-religijske mržnje, nasilja i zvjerstava. Relativizam ovog konceptualnog okvira „odvraća čitaoca od ispitivanja relevantnih dokaza“ (Ramet, 2005, p. 3), koji mogu pružiti drugačija, više kritička i politički utemeljenija propitivanja. To je još očiglednije kada se ovaj neutemeljen i rizičan konceptualni okvir često uzima zdravo za gotovo zarad podsticanja javnih međunarodnih reprezentacija jugoistočne Evrope bez odgovarajuće problematizacije. Ovaj isti esencijalistički pristup, koji se ukršta jednako sa društvenim kao i sa političkim analizama ratova, često se reprodukuje u akademskim spisima o međunarodnim odnosima da bi pokazao kako rat u jugoistočnoj Evropi ima suštinski različit i kulturno specifičan karakter.

U tom smislu, ove prikaze bi se trebalo i moralo posmatrati u svjetlu njihovih moralnih i etičkih implikacija, koje su neizrečene i maskirane, ali svejedno krucijalne za političke ishode. Kao što je pokazano u odnosu na konflikt na Kosovu (Abazi, 2004), međunarodne reprezentacije koje su razrađene na osnovu sličnih esencijalističkih i relativističkih prikaza i dalje mogu značajno uticati na stavove međunarodne zajednice i njeno konkretno uključivanje u trenutne međunarodne odnose prema regionu. Ovakve reprezentacije stvaraju imaginarne granice koje sprečavaju slobodno kretanje ideja i ljudi između zapadne i jugoistočne Evrope, učvršćujući scenario „sanitarnog kordona“ koji se svodi na to da se kaže: „Budući da ove zemlje još uvijek pokušavaju riješiti svoje stare probleme, dakle, mi ćemo prosto čekati i posmatrati prije nego se pozabavimo pitanjem njihove integracije“ (“Les frontières de l’Europe”, 2008). Na osnovu tih esencijalističkih i relativističkih pretpostavki se potom formiraju međunarodni stavovi prema jugoistočnoj Evropi koji rezultiraju aktovima bezbjednosnog obuzdavanja. To je, na primjer, ono što čini neophodnim za zapadnu Evropu da, u svojoj potrazi za bezbjednošću i obuzdavanjem, zauzima selektivan stav u beskrajnom procesu „diferencirane integracije“ (Dyson & Sepos, 2010) tzv. „Zapadnog Balkana“ (Petersen, 2011; Braniff, 2011; Bechev, 2011; Sotiropoulos & Veremis, 2012; Dzihic & Hamilton, 2012). Sve dok ovakav stav bude pružao utjehu onima u zapadnoj Evropi, on će nastaviti održavati balkanski imidž jugoistočne Evrope kao inherentno sklone ratu, te opravdavati međunarodnu politiku njenog daljnjeg ograničavanja i pretvaranja u drugost.

Anahronistički diskursi

Akumulirani narativi su povezivali balkanske ratove 1912–1913. sa jugoslovenskim konfliktima devedesetih kao „smislene slučajnosti“ u svojevrsni sinhronicitet, iako su se događaji desili u različitim vremenskim kontekstima i bez ikakve vidljive uzročne povezanosti. Kao i u slučajevima ekstrasenzorne percepcije, umjesto kroz istraživanje uzroka i posljedice, razmatra se mišljenje svih događaja u vremenu, u svojevrsnoj simultanosti, za koju je psihijatar Carl Gustav Jung skovao termin sinhronicitet „kojim se označava hipotetički faktor po rangu jednak uzročnosti kao princip objašnjenja“ (Jung, 2010, p. 8). Ova vrsta sinhroniciteta je psihički faktor koji je nezavisan od prostora i vremena i omogućava odnose koji se ne mogu objasniti konvencionalnom eficientnom kauzalnošću.⁹

Zanimljivo je da se smatra kako su balkanski ratovi i jugoslovenski konflikti povezani određenim smislom, poput smislenih slučajnosti, sa uzrokom i posljedicom koje bi trebalo da se događaju simultano. Možemo zaključiti da se autori akumulisanog narativa o balkanskim ratovima prosto bave paranormalnom stvarnošću. Naravno, ovakvo nešto je apsurdno i niko to ne bi tvrdio. Prije će biti da sinhronicitet koji se krije iza svih ovih narativa pokazuje kognitivnu pristrasnost induktivnog zaključivanja ili oblik selekcionarne pristrasnosti u kojoj se traga za informacijama koje se interpretiraju na način koji potvrđuje njihova vlastita preduvjerenja, a izbjegavaju informacije i interpretacije koje protivrječe promjenjivim stvarnostima u temporalnom kontekstu.

Čineći to, mogli su stvoriti ono što je Johannes Fabian nazivao „alohronijskim diskursom“ o drugim ljudima u drugom vremenu kao „diskurs čiji referent je pomjeren iz sadašnjosti objekta govora/pisanja“ (Fabian, 1983, p. 143).¹⁰ Slično tome, balkanski narativ je prosto vrsta anahronističkog diskursa u kojem je temporalni kontekst diskursa pomjeren, a referent diskursa otuđen. Posljedično, u mnogim tipovima narativa o kasnijim politikama i ratovima u jugoistočnoj Evropi, prizivaju se raniji balkanski ratovi i diskurzivno koriste kao da se nisu desili u potpuno drugačijem vremenu i kontekstu. Probrani događaji iz prošlosti se predstavljaju kao da su današnji, što se zasniva na pretpostavci da se društva u jugoistočnoj Evropi ne mijenjaju.

Anahronizam upućuje na prilično skandalozan fenomen koji bi mogao objasniti zašto iz zapadnoevropske perspektive, jugoistočni Evropljani ili „balkanski drugi“, baš kao i bilo koji drugi „ne-Evropljani“, nikada ne dijele isto istorijsko vrijeme čak i kada su savremenici zapadnoevropskim posmatračima. To je stvorilo određeni stereotip „zemlje žive prošlosti“ (Durham, 1909), koji je u zapadnoevropskim imaginacijama promovisao novi lik jugoistočne Evrope i njenih naroda koji otkriva istovremene činove uključivanja i isključivanja u istoriji evropske ideje. To je mje-

⁹ Jungova teorija sinhroniciteta, stav da je struktura realnosti uključuje princip nekauzalne povezanosti koji se najupadljivije manifestuje u obliku smislenih slučajnosti u vremenu, kulminacija je njegovih cjeloživotnih pokušaja da objasni paranormalno (Jung, 2010).

¹⁰ Uprkos čudnovatom izrazu, mnogi naučnici su usvojili pojam „alohronizam“, iako često bez adekvatnog upućivanja na izvor.

šavina egzoticizma i „balkanizma“ (Todorova, 1997), „nepoznate zemlje“ (Pandolfi, 2005) na „marginama Evrope“ (Herzfeld, 1987), što doprinosi logici mnogih „ugni-ježdenih orijentalizama“ (Bakic-Hayden, 1995) koji su dio „unutrašnjeg Orijenta“ (Neuburger, 2004) i znače mogućnost da se istovremeno bude i „egzotični drugi i stigmatizovani brat“ (Buchowski, 2006). Kao rezultat, bilo da su prikazi balkanskih ratova senzacionalističke priče ili esencijalističke pretpostavke, oni su slični po tome što izviru iz opšte konstrukcije koja je čist akt etnocentrizma. Prikazi prosto ciljaju da identifikuju kontinuirane egzotizovane šablone konflikta. Kao takvi, oni nisu daleko od onoga što je jednom prilikom Edmund Leach nezaboravno osudio kao „sakupljanje leptira“ u starijim oblicima antropologije (Leach, 1961).

Diskusija na ovu temu, koja je stekla širu publiku naročito poslije objavljivanja knjige *Orijentalizam* (Said, 1978), pratila je istočno-zapadnu vremensku prostornost i mentalno mapiranje razlika do njenih intelektualnih korijena prosvjetiteljstvu 18. vijeka (Wolff, 1994). Međutim, od 1950-ih, kao što je pokazano detaljnije na drugom mjestu (Doja, 2008), Lévi-Strauss je je u svojim *Tužnim tropima* već osudio slična viđenja u putopisima i antropologiji (Lévi-Strauss, 1955). Da se poslužimo njegovim pojmom, literatura o jugoistočnoj Evropi bi predstavljala još jedan primjer iste greške cjelokupne profesije ili civilizacije u uvjerenju da ljudi nisu uvijek ljudi i da neki zaslužuju veći interes i pažnju, samo zato što se čini da nas usred inače relativno homogene Evrope zadivljuju prividnom neobičnošću svojih običaja, stavova i ponašanja.

Uprkos prevladavajućim društveno-političkim uslovima rane izgradnje države i naizmjeničnim epizodama regionalne i međunarodne politike, rat je ostao pouzdan indikator balkanske predispozicije ka destruktivnom nasilju i primarni put čitanja abnormalne istorije neosporno ne-modernog i necivilizovanog Balkana (Michail, 2012, p. 226). Zanimljivo je da su ratovi u jugoistočnoj Evropi od ranog do kasnog 20. vijeka bili eksploatisani na veoma sličan način. U kontekstu jugoslovenskih sukoba devedesetih, avanturistički istraživači su iznova otkrili Balkan kao „novu egzotičnu zemlju“ (Skalnik, 2002). Različiti narativi uspostavili su kontinuitet sa prošlošću, čak i kada su pojedinačni događaji paradoksalno bili proizvod promjenjivih okolnosti. Masakri, uništenja sela i gradova, muke izbjeglica i etničko čišćenje proizvode isti efekat. Oni se uvijek biraju kao primjeri iz prošlosti kako bi doveli do potonjih istorizacija (Stewart, 2003, p. 489).

Većina komentatora željela je predvidjeti tok sukoba i pokušavala „vidjeti kraj u svakom početku“ (White, 1987, p. 24). Potraga za nečim iz prošlosti što bi moglo objasniti sadašnjost, dovela je do toga da balkanski ratovi i njihovi uzroci budu ahistorizovani i atemporalizovani. Na njih se gleda kao da se odnose na sva vremena, iz neutemeljene pretpostavke da se istorijski i vremenski kontekst u koji su događaji postavljeni nikada ne mijenja. Kao što je prikazano na drugom mjestu (Abazi, 2016b), ove interpretacije događaja možda su spriječile pojavljivanje uslova pod kojima bi se kritički teorijski narativ i alternativna reprezentacija rata u jugoistočnoj Evropi mogla izgrađivati i razvijati.

Vjerovatno su ahistorizacije i atemporalizacije balkanskih ratova i njihovih okolnosti primjeri viđenja u kojima se vremenska putovanja u zamišljenu prošlost spajaju proizvodeći zamišljenu sadašnjost. Ona će opstati kroz vrijeme prožeta određenim intencionalnim značenjem, ne o ratu uopšte, već o uticajnoj ideji nasilja kao značajnoj pojavi koju je nužno prepoznati kao određujuću kulturnu karakteristiku naroda i društava jugoistočne Evrope. Veoma često su banalni narativi i suprotstavljene reprezentacije balkanskih ratova probirali i interpretirali istorijske činjenice da bi stvorili novi korpus navodnih činjenica koje konstruišu međunarodne hegemonijske reprezentacije koje često teže da odbacuju jugoistočnu Evropu od ostatka Evrope, naročito kao mjesto prastare etno-religijske mržnje, nacionalističkih podjela, etničkog tribalizma, varvarske brutalnosti i nesposobnosti za civilizovanost.

Međutim, ova stalna karakterizacija u smislu civilizacije, stavlja jugoistočnu i zapadnu Evropu u sukob jednu sa drugom i ne smije se uzeti zdravo za gotovo. Takođe moramo uzeti u obzir kreativni i konstruisani aspekt politike i uloge koju ona igra u ovim reprezentacijama. Zaista, razvoj hegemonijskih međunarodnih reprezentacija je mnogo kompleksniji od niza sumnjivih, impresionističkih, anahronističkih, etnocentričkih i ksenofobičnih iskaza ili čak kompleksniji od pukog linearnog procesa namjerne manipulacije ljudskim umovima dizajnirane da proizvede određene reakcije. Kao što je pokazano na primjeru različitih međunarodnih intervencija na Kosovu (Doja, 2001; Abazi, 2001a, 2001b, 2002, 2004, 2008b, 2012), više nego li razrješavanju sukoba, takve reprezentacije služe svrsi i interesima kontrole i dominacije, koji nisu nužno imenovani i personalizovani ili očigledni. To je još više uočljivo kada je cilj da se redefiniše geopolitička lokacija u hijerarhiji odnosa unutar zapadnog poretka stvari u međunarodnim odnosima.

Zaključak

U svakom slučaju, iščitavanje narativnih nasljeđa balkanskih ratova, kao i obrađivanja koja primjenjuju zajednice i „ekspertske milje“ naučnika i posmatrača, zahtijeva pažljiviju analizu društvenih aktera koji učestvuju u ovim procesima. Različiti faktori utiču na svako narativno nasljeđe i igraju ulogu u procesu selekcije medijske narativne produkcije. Šta će biti izabrano, prikazano i predstavljeno kao značajan narativ, zavisi od faktora poput lične i profesionalne pozadine naučnika i posmatrača, medijskih običaja, organizacionih okvira i društvenog, političkog i ideološkog konteksta. Istraživanje preciznih kanala kroz koje kruže narativi o balkanskim ratovima, načina upotrebe ovih spisa, načina na koji utiču na državne politike i načina na koji se ove politike elaboriraju od strane elita koje donose odluke, poseban je problem. Iako nijedna studija ne može obraditi odjednom sve nivoe ove „hijerarhije uticaja“ (Shoemaker & Reese, 2014), svijest o ovim višestrukim perspektivama pomaže nam da očuvamo svoju misao otvorenom. Naročito smo, suprotstavljajući različite putopise, medijske izvještaje, diplomatske zapise, kreiranja politika, istinosnih tvrdnji i stručnih izvještaja, pokušali da razmotrimo

i prepoznamo različite narativne perspektive o balkanskim ratovima u odnosu na ideologije istorije i politike. Ukoliko bi ovakav sociološki pristup znanju mogao omogućiti nove nivoe objektivnosti (Mannheim, 1954, p. 266), možemo zaključiti da su kruženje ideja i praksi, njihova recepcija i upotreba, u ovom slučaju kao i u drugim, zavisni od različitih političkih situacija i iskustava, sa sistematskim implikacijama na spoljnu politiku i javne debate, uključujući naučne teorije o značenju rata i međunarodnih odnosa.

Prožimajući diskursi o balkanskim ratovima mogu se činiti neobičnim i teškim za poimanje, ukoliko bismo koristili tradicionalne kategorije razvijene u senzacionalističkim i esencijalističkim prikazima medijske industrije i pseudoakademizma. Međutim, analiza narativnih nasljeđa, kada se poveže se pažljivim ispitivanjem istorijske kontekstualizacije različitih prikaza iz ideološke perspektive, može rezultirati više kritičkim razumijevanjem hegemonijske uloge anahronističkih i etnocentričnih politika međunarodnih uvjerenja i reprezentacija jugoistočne Evrope. U pokušaju analize istorije i politike balkanskih ratova, cilj ovog rada bio je da uokviri argumentaciju na takav način da se fokusira na ponovno kritičko preispitivanje narativnih nasljeđa i da se udalji od bliskog povezivanja balkanskih ratova sa esencijalizacijom jugoistočne Evrope. Zaključni argument je da su diskurzivne prakse različitih narativa konstruisale iskrivljenu reprezentaciju jugoistočne Evrope u međunarodnom društvu, rezultat čega je potencijalno potcjenjivanje gorućih problema kako na regionalnom tako i na globalnom nivou, a da se jugoistočna Evropa mora smatrati integralnim dijelom evropske istorije i politike.

U metodološkom smislu, preduzeli smo komparativnu analizu ideja, a ne potragu za detaljnim pozitivnim dokazom. Usvojili smo kritički pristup ideološkim koncepcijama istorije i politike fokusirajući se na političke procese i odnose moći koji definišu ratne narative i njihovo mjesto u društvenim odnosima. Cilj ovoga članka nije bio da se piše o istoriji balkanskih ratova, već da se ispita na koji način su različita narativna nasljeđa i političke implikacije tih diskurzivnih praksi definisale zapadnoevropsku imaginaciju jugoistočne Evrope. Iako ovakav pristup možda nije rezultirao iscrpnom obradom, a sasvim sigurno je mnoga pitanja ostavio otvorenim, nadamo se će ova diskusija proizvesti u najmanju ruku nestereotipnu debatu o efektima narativa i reprezentacija, te da će rezultirati daljim, dubljim analizama u ovom pravcu.

(Sa engleskog jezika preveo: Miroslav Galić)

Zahvale

Ranije verzije ovoga članka prezentovane su na nizu međunarodnih konferencija: *The Balkan Wars 1912–1913: A Conference to Mark the 100th Anniversary*, koju je organizovao Fakultet za istoriju Univerziteta u Oksfordu (Velika Britanija), 17–18. oktobra 2012; *From Balkan Wars to Balkan Peace Project: The EU Integration*, koju je u Tirani (Albanija) organizovao Centar za strateška istraživanja Ministarstva spoljnih poslova Turske, 16. maja 2012; *The Balkan Wars 1912–1913: An International Academic Conference*, koju je u Tirani (Albanija) organizovao Institut für Ost- und Südosteuropaforschung, Regensburg (Njemačka), 10–11. juna 2013. Mnogo su nam pomogli

komentari, ohrabrenja, diskusije i prezentacije svih učesnika, kao i brojni prijatelji i kolege koji su čitali dijelove ovoga rada u različitim fazama i pomogli nam da unaprijedimo svoje argumente: Nicholas Onuf, Sabrina Ramet, Mark Almond, Robert Evans, Tom Buchanan, James Pettifer, Maria Todorova, Bernd Fischer, Conrad Clewing, Leen d'Haenens, Thomas Lindemann, Chris Wright. Takođe smo veoma zahvalni anonimnim recenzentima na njihovim korisnim komentarima i preporukama.

REFERENCE:

- Abazi, E. & Doja, A. (2016a). From the communist point of view: Cultural hegemony and folkloric manipulation in Albanian studies under socialism. *Communist and Post-Communist Studies*, 49(2), 163–178. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2016.04.002>.
- Abazi, E. & Doja, A. (2016b). International Representations of Balkan Wars: A Socio-Anthropological Account in International Relations Perspective. *Cambridge Review of International Affairs*, 29. <https://doi.org/10.1080/09557571.2015.1118998>.
- Abazi, E. (2001a). Intrastate Conflicts, International Interventions and their Implications on Security Issues: Case of Kosovo. Working Paper, Vol. 23. Copenhagen: Copenhagen Peace Research Institute.
- Abazi, E. (2001b). Kosovo, War, Peace and Intervention in a Nutshell. *Turkish Review of Balkan Studies*, 6, 57–74.
- Abazi, E. (2002). Kosovo Conflict and the Post-Cold War Order: Russia and Turkey Policies. *Turkish Review of Balkan Studies*, 7, 217–236.
- Abazi, E. (2004). The Role of International Community in Conflict Situation: Which Way Forwards? The Case of the Kosovo Conflict. *Balkanologie: Revue d'études pluridisciplinaires*, 8(1), 9–31.
- Abazi, E. (2005). *Ethno-national Conflict and International Relations: The Case of Kosova conflict*. [Ph.D. Thesis, International Relations, Bilkent University, Ankara].
- Abazi, E. (2008a). Albania in Europe: Perspectives and Challenges. *Eurasian Files (Avrasya Dosyası): International Relations and Strategic Studies*, 14(1), 229–252.
- Abazi, E. (2008b). A New Power Play in the Balkans: Kosovo's Independence. *Insight Turkey*, 10(2), 67–80.
- Abazi, E. (2012). Çështja e Kosovës dhe Diplomacia Ndërkombëtare (1991–1999): Një konflikt i parashikueshëm [Kosovo question and international diplomacy (1991–1999): A predicted conflict]. *Studime Historike*, 66(3–4), 187–216.
- Abazi, E. (2016a). Albanians Weg zur Religiosität: Glaube im Wandel. *Ost-West Europäische Perspektiven*, 17(2), 136–142.
- Abazi, E. (2016b). Between Facts and Interpretations: Three Images of the Balkan Wars 1912–1913. In J. Pettifer & T. Buchanan (Eds.), *War in the Balkans: Conflict and Diplomacy Before World War I*, (pp. 203–225). I. B. Tauris.
- Agony and Tears for Families in Exodus. (1999, May 5). *The Daily Telegraph*.
- Akhund, N. (2012). The Two Carnegie Reports: From the Balkan Expedition of 1913 to the Albanian Trip of 1921 - A Comparative Approach. *Balkanologie: Revue d'études pluridisciplinaires*, 14(1-2). <http://balkanologie.revues.org/2365>.
- Almond, M. (1994). *Europe's Backyard War: The War in the Balkans*. Mandarin.
- Ames, N. (2014, October 15). Serbia-Albania brawl impossible to believe... in years of covering football at home and abroad, NOTHING had come close to this. *Daily Mail*. Retrieved May 18, 2016, from <https://www.dailymail.co.uk/sport/football/article-2793384/the-scale-albania-s-brawl-serbia-impossible-believe.html>
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*.
- Anderson, M. S. (1966). *The Eastern Question, 1774–1923: A study in international relations*. Macmillan, 1966.
- Anzulovic, B. (1999). *Heavenly Serbia: from myth to genocide*. New York University Press.
- Baines, P. & O'Shaughnessy, N. (Eds.). (2013). *Propaganda* (Vols. 1–4). Sage.
- Bakic-Hayden, M. (1995). Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia. *Slavic Review*, 54(4), 917–931. <https://doi.org/10.2307/2501399>.
- Balkan warriors abroad fight the good fight. (2015, April 18). *The Economist*. Retrieved May 18, 2016, from <http://www.economist.com/news/europe/21648697-western-balkans-peace-some-go-abroad-look-war-fight-good-fight>
- Banac, I. (1993). *The national question in Yugoslavia: origins, history, politics* (3rd ed.). Cornell University Press.
- Beaumont, P. & Wood, N. (2001, March 11). Fragile Peace Shatters as Balkan Hatred Overflows. *The Observer*.
- Bechev, D. (2011). *Constructing South East Europe: The Politics of Balkan Regional Cooperation*. Palgrave-Macmillan.
- Beck, U. (2004). *Der kosmopolitische Blick: Krieg ist Frieden*. Suhrkamp.
- Bellamy, A. J. (2002). *Kosovo and International Society*. Palgrave.
- Berri, G. (1913). *L'Assedio di Scutari. Sei mesi dentro la città accerchiata*. Treves.

- Bieber, F. (2002). Nationalist Mobilization and Stories of Serb Suffering: The Kosovo myth from 600th anniversary to the present. *Rethinking History*, 6(1), 95–110.
- Bieber, F., Galijaš, A., & Archer, R. (Eds.). (2014). *Debating the end of Yugoslavia*. Ashgate.
- Biondich, M. (2011). *The Balkans: Revolution, War, and Political Violence since 1878*. Oxford University Press.
- Bjelić, D. I., & Savić, O. (Eds.). (2002). *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation*. MIT Press.
- Borger, J. (2014, October 15). Belgrade chaos fed off centuries of rivalry between Serbia and Albania. *The Guardian*. Retrieved June 28, 2016, from <https://www.theguardian.com/football/2014/oct/15/belgrade-chaos-centuries-rivalry-serbia-albania>
- Boyar, E. (2014). The Impact of the Balkan Wars on Ottoman History Writing: Searching for a Soul. *Middle East Critique*, 23(2), 147–156. <https://doi.org/10.1080/19436149.2014.905081>.
- Braniff, M. (2011). *Integrating the Balkans: Conflict resolution and the impact of EU expansion*. Tauris.
- Brown, J. F. (1992). *Nationalism, democracy, and security in the Balkans*. Dartmouth.
- Buchowski, M. (2006). The Specter of Orientalism in Europe: From Exotic Other to Stigmatized Brother. *Anthropological Quarterly*, 79(3), 463–482. <https://doi.org/10.1353/anq.2006.0032>.
- Campbell, D. (1998). *National Deconstruction: Violence, Identity, and Justice in Bosnia*. University of Minnesota Press.
- Carnegie Endowment. (1914). *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Carnegie Endowment. (1993). *The Other Balkan Wars: A 1913 Carnegie Endowment Inquiry in Retrospect, with a New Introduction and Reflections on the Present Conflict by George F. Kennan*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Carnegie Endowment. (1996). *Unfinished Peace: Report of International Commission on the Balkans*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Carter, F. W., & Norris, H. T. (1999). *The changing shape of the Balkans*. Westview.
- Castellan, G. (1999). *Histoire des Balkans, XIV-XX Siècle*. Fayard.
- Chouliaraki, L. (2013). *The ironic spectator: solidarity in the age of post-humanitarianism*. Polity Press.
- Chouliaraki, L. (Ed.). (2007). *The soft power of war*. John Benjamins.
- Christendom's ancient split filters today's view of Kosovo. (1999, May 4). *Financial Times*.
- Cohen, L. J. (1992, December 15). And a mad, mad war. *Washington Post*, 23.
- Cohen, L. J. (1993). *Broken Bonds: The Disintegration of Yugoslavia*. Westview.
- Cohen, L. J., & Dragović-Soso, J. (Eds.). (2008). *State collapse in South-Eastern Europe: new perspectives on Yugoslavia's disintegration*. Purdue University Press.
- Connelly, M., & Welch, D. (Eds.). (2005). *War and the media: reportage and propaganda, 1900–2003*. I. B. Tauris.
- Couldry, N., Hepp, A., & Krotz, F. (Eds.). (2010). *Media events in a global age*. Routledge.
- Cox, R. W. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 126–155. <https://doi.org/10.1177/03058298810100020501>.
- Cushman, T. (2004). Anthropology and Genocide in the Balkans: An Analysis of Conceptual Practices of Power. *Anthropological Theory*, 4(1), 5–28. <https://doi.org/10.1177/1463499604040845>.
- Cushman, T., & Mestrovic, S. G. (Eds.). (1996). *This time we knew: Western responses to genocide in Bosnia*. New York University Press.
- D'Almeida, F. (2013). *Une histoire mondiale de la propagande de 1900 à nos jours*. La Martinière.
- Damianova, J. (1989). La Fédération Contre l'Alliance Militaire: les Socialistes Balkaniques et les Guerres Balkaniques 1912–1913. *Le Mouvement Social*, 147, 69–85.
- Daskalov, R., & Marinov, T. (2013). *Entangled Histories of the Balkans I. National Ideologies and Language Legacies*. Brill.
- Daskalov, R., & Mishkova, D. (2013). *Entangled Histories of the Balkans II. Transfers of Political Ideologies and Institutions*. Brill.
- Daskalov, R., & Vezenkov, A. (2015). *Entangled Histories of the Balkans III. Shared Pasts, Disputed Legacies*. Brill.
- Dayan, D., & Katz, E. (1992). *Media events: the live broadcasting of history*. Harvard University Press.
- Dimitrova, S. (2013). The Balkan War Evidences - Another War Heritage: A Study of Soldiers' Notebooks, Letters and Drawings. [Paper presented at the Balkan Wars 1912–1913. International Conference, Tirana, 11–12 June 2013].
- Djokić, D., & Ker-Lindsay, J. (Eds.). (2011). *New Perspectives on Yugoslavia: Key Issues and Controversies*. Routledge.
- Doja, A. (1998). Évolution et folklorisation des traditions culturelles. *East European Quarterly* 32(1), 95–126.
- Doja, A. (2001). Démocratie et stabilité dans le Sud-Est Européen: facteurs humains, culturels et sociaux. *Les Temps Modernes*, 4-5(615-616), 147–166. <https://doi.org/10.3917/lm.615.0147>.
- Doja, A. (2008). From Neolithic Naturalness to Tristes Tropiques: the emergence of Lévi-Strauss's new humanism. *Theory, Culture & Society*, 25(1), 77–100. <https://doi.org/10.1177/0263276407085154>.

- Doja, A. (2014a). The Beautiful Blue Danube and the Accursed Black Mountain Wreath: German and Austrian Kulturpolitik of Knowledge on Southeast Europe and Albania. *Soziale Welt: Zeitschrift für sozialwissenschaftliche Forschung und Praxis*, 65(3), 317–343. <https://doi.org/10.5771/0038-6073-2014-3-317>.
- Doja, A. (2014b). From the German-speaking point of view: Unholy Empire, Balkanism, and the culture circle particularism of Albanian studies. *Critique of Anthropology*, 34(3), 290–326. <https://doi.org/10.1177/0308275X14531834>.
- Doja, A. (2015). From the native point of view: An insider/outsider perspective on folkloric archaism and modern anthropology in Albania. *History of the Human Sciences*, 28(4), 44–75. <https://doi.org/10.1177/0952695115594099>.
- Doja, A. (2019). The Everyday of Religion and Politics in the Balkans. In Montgomery, D. (Ed.) *Everyday Life in the Balkans* (pp. 321–335). Indiana University Press.
- Dorn-Sezgin, P. J. (2013). Between Cross and Crescent: British Diplomacy and Press Opinion toward the Ottoman Empire in Resolving the Balkan Wars, 1912–1913. In Yavuz, H. M., & Blumi, I. (Eds.) *War and Nationalism: The Balkan Wars, 1912–1913, and their Sociopolitical Implications* (pp. 423–473). University of Utah Press.
- Dragnich, A. N. (1995). *Yugoslavia's disintegration and the struggle for truth*. Columbia University Press.
- Dragovic-Soso, J. (2002). *Saviours of the nation: Serbia's intellectual opposition and the revival of nationalism*. Hurst.
- Duggan, S. P. (1913a). European Diplomacy and the Balkan Problem. *Political Science Quarterly* 28(1), 95–122. <https://doi.org/10.2307/2141197>.
- Duggan, S. P. (1913b). The Balkan Adjustment. *Political Science Quarterly*, 28(4), 627–645. <https://doi.org/10.2307/2141823>
- Durham, E. (1909). *High Albania*. Virago.
- Durham, E. (1914). *The Struggle for Scutary*. Edward Arnold.
- Durkheim, E. (1960). *Les formes élémentaires de la vie religieuse*. Presses Universitaires de France.
- Dyson, K., & Sepos, A. (Eds.). (2010). *Whose Europe? The Politics of Differentiated Integration*. Palgrave-Macmillan.
- Dzihic, V., & Hamilton, D. (Eds.). (2012). *Unfinished Business: The Western Balkans and the International Community*. Center for Transatlantic Relations.
- Fabian, J. (1983). *Time and the Other: How Anthropology makes its Object*. Columbia University Press.
- Farrar, L. L. (2003). Aggression versus Apathy: The Limits of Nationalism during the Balkan Wars 1912–1913. *East European Quarterly*, 37(3), 257–280.
- Fleming, K. E. (2000). Orientalism, the Balkans, and Balkan Historiography. *American Historical Review*, 105(4), 1218–1233. <https://doi.org/10.1086/ahr/105.4.1218>.
- Gagnon, V. P. (2004). *The myth of ethnic war: Serbia and Croatia in the 1990s*. Cornell University Press.
- Gallagher, T. (2007). *The Balkans in the New Millennium: In the Shadow of War and Peace*. Routledge.
- Garde, P. (1994). *Vie et mort de la Yougoslavie*. Fayard.
- Garde, P. (2004). *Le discours balkanique: des mots et des hommes*. Fayard.
- Generations of Pork: How Greece's Political Elite Ruined the Country. (2011, July 5). *Der Spiegel Online*. Retrieved May 18, 2016, from <https://www.spiegel.de/international/europe/generations-of-pork-how-greece-s-political-elite-ruined-the-country-a-772176.html>
- Glaurdić, J. (2011). *The hour of Europe: Western powers and the breakup of Yugoslavia*. Yale University Press.
- Glenny, M. (1996). *The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War*. Penguin.
- Goldsworthy, V. (1998). *Inventing Ruritania: the imperialism of the imagination*. Yale University Press.
- Gong, G. W. (1984). *The Standards of Civilization in International Society*. Clarendon Press.
- Green, S. (2005). *Notes from the Balkans: locating marginality and ambiguity on the Greek-Albanian border*. Princeton University Press.
- Grundmann, R., Smith, D., & Wright, S. (2000). National Elites and Transnational Discourses in the Balkan War: A Comparison between the French, German and British Establishment Press. *European Journal of Communication*, 15(3), 299–320. <https://doi.org/10.1177/0267323100015003003>.
- Gutman, R. (1993). *A Witness to Genocide: The First Inside Account of the Horrors of Ethnic Cleansing in Bosnia*. Macmillan.
- Hall, R. C. (2000). *The Balkan Wars 1912–1913: Prelude to the First World War*. Routledge.
- Hall, R. C. (2010). *Consumed by war: European conflict in the 20th century*. University Press of Kentucky.
- Hall, R. C. (2011). *The Modern Balkans: A modern history*. Reaktion Books.
- Hall, R. C. (Ed.). (2014). *War in the Balkans: An encyclopedic history from the fall of the Ottoman Empire to the breakup of Yugoslavia*. ABC-CLIO.
- Hammond, A. (2004). The Uses of Balkanism: Representation and Powers in British Travel Writings, 1850–1914. *Slavonic and East European Review*, 82(3), 601–624.
- Hanotaux, G. (1914). *La Guerre des Balkans et l'Europe (1912–1913)*. Plon.
- Hansen, L. (2000). Past as Preface: Civilizational Politics and the 'Third' Balkan War. *Journal of Peace Research*, 37(3), 345–362. <https://doi.org/10.1177/0022343300037003004>.
- Hansen, L. (2006). *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. Routledge.
- Hatzopoulos, P. (2003). All that is, is nationalist: Western Imaginings of the Balkans since the Yugoslav Wars. *Journal of Southern Europe & the Balkans*, 5(1), 25–38.

- Hayden, R. (1999). *Blueprints for a house divided: the constitutional logic of the Yugoslav conflicts*. University of Michigan Press.
- Hayden, R. (2013). *From Yugoslavia to the Western Balkans: studies of a European disunion, 1991–2011*. Brill.
- Herman, E., & Chomsky, N. (2002). *Manufacturing consent: the political economy of the mass media* (2nd ed.). Pantheon Books.
- Herzfeld, M. (1987). *Anthropology through the looking-glass: critical ethnography in the margins of Europe*. Cambridge University Press.
- Hislope, R. (2007). From Expressive to Actionable Hatred: Ethnic Division and Riot in Macedonia. In Jenkins, C. J., & Gottlieb, E. E. (Eds.). *Identity Conflicts: Can Violence Be Regulated?* (pp. 149–166). Transaction Publishers.
- Hösch, E. (1972). *The Balkans: A Short History from Greek Times to the Present Day*. Faber.
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster.
- Ingrao, C. W., & Emmert, T. A. (Eds.). (2013). *Confronting the Yugoslav controversies: a scholars' initiative* (2nd ed.). Purdue University Press.
- Jelavich, B. (1983). *History of the Balkans* (Vols. 1–2.). Cambridge University Press.
- Judah, T. (1997). *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*. Yale University Press.
- Judah, T. (2002). *Kosovo: War and Revenge*. Yale University Press.
- Jung, C. G. (1997). *On synchronicity and the paranormal*. Princeton University Press.
- Jung, C. G. (2010). *Synchronicity: an acausal connecting principle*. Princeton University Press.
- Kaplan, R. D. (1993). *Balkan Ghosts: A Journey Through History*. Picador.
- Kennan, G. F. (1993). Introduction: The Balkan Crises 1913 and 1993. In Kennan, G. F. (Ed.). *The Other Balkan Wars: A 1913 Carnegie Endowment Inquiry in Retrospect, with a New Introduction and Reflections on the Present Conflict* (pp. 3–16). Carnegie Endowment for International Peace.
- Kévonian, D. (2008). L'Enquête, le Délit, la Preuve: les «Atrocités» Balkaniques de 1912-1913 à l'Épreuve du Droit de la Guerre. *Le Mouvement Social*, 222(1), 13–40. <https://doi.org/10.3917/lms.222.0013>.
- Kiraly, B., & Djordjevich, D. (Eds.). (1987). *East Central European Society and the Balkan Wars*. Westview.
- Kolev, V., & Koulouri, C. (2005). *The Balkan Wars, no. Teaching Modern Southeast European History*. Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe.
- Koselleck, R. (2002). *The practice of conceptual history: timing history, spacing concepts*. Stanford University Press.
- Kosovo Capital Faces New Wave of Serb Terror. (1999, May 26). *The Daily Telegraph*.
- Kosovo's Trail of Misery. (1999, May 12). *The Independent*.
- Lampe, J. R. (2014). *Balkans into Southeastern Europe, 1914-2014: a century of war and transition* (2nd ed.). Palgrave-Macmillan.
- Leach, E. (1961). *Rethinking anthropology*. Athlone.
- Les frontières de l'Europe. (2008, July 28). *Entretien d'Europe*, 27. Retrieved May 18, 2016, from <https://www.robert-schuman.eu/fr/entretiens-d-europe/0027-les-frontieres-de-l-europe-dialogue-entre-michel-foucher-et-bronislav-geremek>
- Lévi-Strauss, C. (1955). *Tristes Tropiques*. Plon.
- Lytle, P. F. (1992). U.S. Policy toward the Demise of Yugoslavia: the Virus of Nationalism. *East European Politics & Societies*, 6(3), 303–318. <https://doi.org/10.1177/0888325492006003006>.
- Macfie, A. L. (1996). *The Eastern Question, 1774–1923* (Rev. ed.). Longman.
- Mannheim, K. (1954). *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. Routledge.
- Mazower, M. (2002). *The Balkans: A Short History from the End of Byzantium to the Present Day*. Weidenfeld & Nicolson.
- Mestrovic, S. G. (1994). *The Balkanization of the West: The Confluence of Postmodernism and Postcommunism*. Routledge.
- Mestrovic, S. G. (Ed.). (1996). *Genocide after emotion: the postemotional Balkan War*. Routledge.
- Mestrovic, S. G., Leticia, S., & Goreta, M. (1993). *Habits of the Balkan heart: social character and the fall of communism*. Texas A&M University Press.
- Michail, E. (2012). Western Attitudes to War in the Balkans and the Shifting Meanings of Violence, 1912-91. *Journal of Contemporary History*, 47(2), 219–239.
- Mishkova, D., Trencsenyi, B., & Jalava, M. (Eds.). (2014). *Regimes of Historicity in Southeastern and Northern Europe (1890-1945): Discourses of Identity and Temporality*. Palgrave-Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137362476>
- Mojzes, P. (1994). *Yugoslavian Inferno: Ethnoreligious Warfare in the Balkans*. Continuum.
- Murder Drives out a Suffering People. (1999, April 5). *Financial Times*.
- Murzaku, T. (1987). *Politika e Serbisë kundrejt Shqipërisë gjatë Luftës Ballkanike 1912–1913*. Instituti i Historisë, Akademia e Shkencave.
- Naimark, N. M., & Case, H. (Eds.). (2003). *Yugoslavia and its historians: understanding the Balkan wars of the 1990s*. Stanford University Press.
- Nation, C. R. (2003). *War in the Balkans, 1991–2002*. Strategic Studies Institute.
- Neuburger, M. (2004). *The Orient within: Muslim minorities and the negotiation of nationhood in modern Bulgaria*. Cornell University Press.

- Nightmare of a Ruined Land Lies in Wait. (1999, May 7). *The Independent*.
- Njaradi, D. (2012). The Balkan Studies: History, Post-Colonialism and Critical Regionalism. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 20(2-3), 185–201. <https://doi.org/10.1080/0965156x.2013.765252>.
- O'Loughlin, J. (2010). Inter-ethnic friendships in post-war Bosnia-Herzegovina: Sociodemographic and place influences. *Ethnicities*, 10(1), 26–53. <https://doi.org/10.1177/1468796809354153>.
- Pandolfi, M. (2005). Albania as terra incognita: Orientalism and the myth of transition in the contemporary Balkans. In Peressini, M., & Hadj-Moussa, R. (Eds.). *The Mediterranean reconsidered: representations, emergences, recompositions* (pp. 171–183). Canadian Museum of Civilization.
- Petersen, R. D. (2011). *Western Intervention in the Balkans: The Strategic Use of Emotion in Conflict*. Cambridge University Press.
- Petrovic, T. (2009). *A Long Way Home: Representations of the Western Balkans in Political and Media Discourses*. Mirovni Institut.
- Pettifer, J., & Buchanan, T. (Eds.). (2015). *War in the Balkans: Conflict and Diplomacy Before World War I*. I. B. Tauris.
- Ramet, S. P. (2002). *Balkan Babel: the disintegration of Yugoslavia from the death of Tito to the fall of Milosević* (4th ed.). Westview.
- Ramet, S. P. (2005). *Thinking about Yugoslavia: scholarly debates about the Yugoslav breakup and the wars in Bosnia and Kosovo*. Cambridge University Press.
- Rieff, D. (1995). *Slaughterhouse: Bosnia and the Failure of the West*. Simon & Schuster.
- Roudometof, V. (2000). The Social Origins of Balkan Politics: Nationalism, Underdevelopment, and the National-State in Greece, Serbia, and Bulgaria, 1880-1920. *Mediterranean Quarterly*, 11(3), 151–167.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. Pantheon.
- Serbs Went on a Rampage of Violence. (1999, June 3). *The Independent*.
- Shoemaker, P., & Reese, S. (2014). *Mediating the message in the 21st century: a media sociology perspective* (Rev. ed.). Routledge.
- Simić, P. (2013). Balkans and Balkanisation: Western Perceptions of the Balkans in the Carnegie Commission's Reports on the Balkan Wars from 1914 to 1996. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 18(2), 113–134.
- Simms, B. (2001). *Unfinest hour: Britain and the destruction of Bosnia*. Allen Lane.
- Sipcanov, I. (1983). *Les Correspondants de Guerre pendant les Guerres Balkaniques de 1912–1913*. Voenna.
- Skalnik, P. (2002). West meets East or rather it finds new exotic lands. In Skalnik, P. (Ed.). *A Post-Communist Millennium: the struggles for sociocultural anthropology in Central and Eastern Europe* (pp. 185–195). Set Out.
- Sotiropoulos, D. A., & Veremis, T. (Eds.). (2012). *Is Southeastern Europe Doomed to Instability? A Regional Perspective*. Routledge.
- Spencer, A. W. (1914). The Balkan Question--The Key to A Permanent Peace. *American Political Science Review*, 8(4), 563–582. <https://doi.org/10.2307/1945256>.
- Stavrianos, L. S. (2000). *The Balkans since 1453*. Hurst.
- Stewart, C. (2003). Dreams of Treasure: Temporality, Historicization and the Unconscious. *Anthropological Theory*, 3(4), 481–500. <https://doi.org/10.1177/146349960334005>.
- Stokes, G., Lampe, J., Dennison, R., & Mostov, J. (1996). Instant History: Understanding the Wars of Yugoslav Succession. *Slavic Review*, 55(1), 136–160. <https://doi.org/10.2307/2500982>.
- Terrett, S. (2000). *The dissolution of Yugoslavia and the Badinter Arbitration Commission: a contextual study of peace-making efforts in the post-Cold War world*. Ashgate.
- The Hard and Warped Face of Balkan Man. (1999, May 17). *The Daily Telegraph*.
- The Hell of Tent Cities. (1999, May 10). *The Independent*.
- Todorova, M. (1997). *Imagining the Balkans*. Oxford University Press.
- Todorova, M. (2005). The Trap of Backwardness: Modernity, Temporality, and the Study of Eastern European Nationalism. *Slavic Review*, 64(1), 140–164. <https://doi.org/10.2307/3650070>.
- Todorova, M. (2013). War and Memory: Trotsky's War Correspondence from the Balkan Wars. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 18(2), 5–27.
- Traynor, I. (1990, February 26). Ghosts of Ethnic Feuding Revive in the Balkans. *The Guardian*, 7.
- Trix, F. (2014). Peace-mongering in 1913: the Carnegie international commission of inquiry and its report on the Balkan Wars. *First World War Studies*, 5(2), 147–162. <https://doi.org/10.1080/19475020.2014.889576>.
- Trotsky, L. (1980). The Balkan Wars 1912–13: The War Correspondence of Leon Trotsky. Monad Press.
- Tucović, D. (1974). *Srbija i Arbanija: jedan prilog kritici zavojevačke politike srpske buržoazije*. Radnička. (Originally published in 1914.)
- Veremis, T. (1994). Scholarly Predilections on Balkan Affairs. *European History Quarterly*, 24(4), 563–568. <https://doi.org/10.1177/026569149402400405>.
- Vujačić, V. (2015). *Nationalism, myth, and the state in Russia and Serbia: Antecedents of the dissolution of the Soviet Union and Yugoslavia*. Cambridge University Press.
- Wachtel, A. (2008). *The Balkans in world history. The new Oxford world history*. Oxford University Press.
- Welch, D. (2014). *Propaganda, power and persuasion: from World War I to Wikileaks*. I. B. Tauris.

- West, R. (2007). *Black Lamb and Grey Falcon: A Journey Through Yugoslavia*. Penguin Classics.
- White, H. (1987). The Value of Narrativity in the Representation of Reality. In White, H. (Ed.). *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation* (pp. 1–25). Johns Hopkins University Press.
- Winter, J. (2006). The Generation of Memory: Reflections on the “Memory Boom” in Contemporary Historical Studies. *Bulletin of the German Historical Institute*, 27, 69–92.
- Wolff, L. (1994). *Inventing Eastern Europe: the map of civilization on the mind of the enlightenment*. Stanford University Press.
- Woodward, S. (1995). *Balkan tragedy: chaos and dissolution after the Cold War*. Brookings Institution.
- Yavuz, H. M., & Blumi, I. (Eds.). (2013). *War and Nationalism: The Balkan Wars, 1912–1913, and their Sociopolitical Implications*. University of Utah Press.
- Young, G. (1915). *Nationalism and War in the Near East*. Clarendon.

The past in the present: time and narrative of Balkan wars in media industry and international politics

Enika Abazi¹, Albert Doja²

¹ Paris Peace Research Institute, France

² Institute of Sociology & Anthropology, University of Lille, France

In this article, we explore various forms of travel writing, media reporting, diplomatic record, policy-making, truth claims and expert accounts in which different narrative perspectives on the Balkan wars, both old (1912–1913) and new (1991–1999), have been most evident. We argue that the ways in which these perspectives are rooted in different temporalities and historicisations and have resulted in the construction of commonplace and time-worn representations. In practical terms, we take issue with several patterns of narratives that have led to the sensationalism of media industry and the essentialisation of collective memory. Taken together as a common feature of contemporary policy and analysis in the dominant international opinion, politics and scholarship, these narrative patterns show that historical knowledge is conveyed in ways that make present and represent the accounts of another past, and the ways in which beliefs collectively held by actors in international society are constructed as media events and public hegemonic representations. The aim is to show how certain moments of rupture are historicised, and subsequently used and misused to construct an anachronistic representation of Southeast Europe.

Key words:

Balkan Wars 1912–1913, Yugoslav conflicts 1990s, sensationalism, essentialism, anachronism, Balkanism, stereotype, Southeast Europe.
